

T Ü R K D Ü N Y A S I (x)

Prof.Dr. A. Cevat Eren

"Türk Dünyası", başlığı altında üzerinde duracağımız konu, Türk milletinin tarihi, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel ve daha diğer bir çok problemlerini de kapsadığından, yalnız dünya üzerinde mevcut Türkleri değil, bütün dünya siyasetini, bir çok devletleri de yakinen ilgilendiren önemli bir mesele teşkil eder. Bu sebeple konumuzu başlıca iki bölüme, nazari "teorik" ameli "pratik" olarak inceleyeceğiz.

I- Nazari (Teorik):

Türk tarihinin uzak ve yakın devirleri gözden geçirildiği zaman olaylar bize açıkça gösteriyor ki, Türk dünyası ile meşgul olmak üzere demek bir bakımdan dünya siyaseti ve kültürü ile meşgul olmak da demektir. Bu suretle "Türk Dünyası" insanlık tarihinin bir parçasını teşkil eder. Dünya tarihine etkisi, tesiri olan böyle büyük bir problem karşısında, hem dünya tarihinin ve hem de kendi tarihimizin telkinatını bilmek ve öğrenmek özet dahi olsa faydalı olacaktır. (Burada telkin hem anlatmak, açıklamak hem de ihtar, hatırlatma manasına göre kullanılmıştır). Büyük Türk âlimi Sadri Maksudî Arsal'ın dediği gibi "tarih bir millet ve ırkın karakteri ruhî halleri, yani psikolojik durumu, yaşama gücünü ve geleceğe ait yol göstererek en önemli bir ilham kaynağıdır. Bundan dolayıdır ki tarih, dinamik bir sosyoloji olarak milletler için büyük bir değer ifade eder. Bundan başka tarih milletlerin yaşama ve yükselmek arzusu ile yakinen ilgili olduğundan daima istikbâl endişesine maruz kaldığı devirlerde değeri artan bir ilim olarak devam edegelmiştir."

Bu ilmi gerçekler göz önünde tutduğu zaman görüyoruz ki "Türk Dünyası" da Türk milletinin felakete maruz kaldığı ve istikbâl endişesine düştüğü devirlerde ortaya atılmış yeni bir fikir, yeni bir hayat görüşünü ifade eden siyasi ve kültürel bir terim olarak tarihimizde yerleşmiştir. Bu durum yalnız Türklere mahsus değildir. Hemen bütün medenî mülletlerin tarihinde de "Tarihin seyri" tarih akımı aynı rolü oynamıştır. Yani diğer milletler de darda kaldığı devirlerde kendi milli bünyelerine dayalı güçten faydalanmışlardır. Meselâ büyük Fransız ihtilâline gelince-

x) 12 Şubat 1975'te Milli Savunma Akademisinde verilen Konferansın metnidir.

ye kadar Fransa milli mutlak bir kraliyetten ibaret idi. Fransada bir köylü Fransa deyince "kendi kralını" ve vatan olarak kendi "köyünü" ve doğduğu şehri zander. 14 Temmuz 1789 da Fransız ihtilâli Bastil hapisanesinin zabtından sonra iyice gelişti. 1790 senesi Temmuzunda bütün Fransa'nın eyaletlerinden Paris'e delegeler geldi, şenlikler yapıldı. Bugünün hatırası olarak bütün Fransa'nın tek bir vatan olduğunu anlatmak için Pariste Champs de Mars meydanında vatan mihrabı - Autem de la Patrie - âbidesi dikildi. Bundan sonra Fransız ihtilâlinden en karakteristik vasfı olan "vatan" fikri ve Fransız milletinın toplandığı ülkenin tek bir vatan olduğu görüşü milletin ruhunda yerleşmeye başladı. Böylece bir fransız dünyasının varlığının temelleri atıldı. Aynı dil kökünden aynı kültürün tesirleri altında gelişmiş olan idealine bağlamakta mahzur görmediler. İtalya bu Lâtin âleminin en güçlü evladı olarak meydana çıktı. Bunun gibi, Pan-Amerikan, Unuion fikri de yine Başkan Monroe (1758-1831) doktrininden sonra Amerika'da yerleşti (Amerika, Amerikalılarındır.) Büyük Britanya ve nihayet Commonwealth hep aynı vatan ve millet duygularının gelişmesi üzerine kuruldu. Bugün dünyanın büyük devletleri arasında başta gelen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin temel dünya görüşü yine Slav âleminin başı olarak hükümran olmak esasına dayanmaktadır. Daha 1543 senesine kadar Kırım Hanlığı'na bağlı olan Çarlık Rusyası 17. asrın yarısından sonra yükselmeye başladı. Romanof hanedanının yükselme ve gelişmesinde Golzin, Kotoşşın, özellikle bir Hırvat papazı olan Yuri Krişniş (1656-1680)'in Ruslar, Slavlar'ın siyasi bir birlik altında toplanmasında önemli tesirleri oldu. Büyük Rusya ve Slav âlemi fikri bu devirde ortaya çıktı. Büyük Petro'nun meşhur vasiyetnamesi bunların eserlerinden mülhem olmuştur. Pan-Slavizm, Pan-Cermanizm, daha sonra Pan-Helenizm cereyanları başladı. 19. Yüzyılda milli duygular vatan, hürriyet fikirleri, bu devletlerin idari, hukuki, ekonomik ve kültürel siyasetlerinde devletin temel ilkeleri arasında yer aldı ve gelişti. Bu durum yalnız hristiyan milletlere münhasır kalmadı. Yahudiler, müslümanlar arasında (özellikle Araplar) milli mefkûre, ideallere dayanan devletlerin kurulması akımları, cereyanları başadı. Bugünkü İsrail devletinin kurulması fikri daha Napolyon Bonapart zamanında ileri sürülmüştü. Müslüman Arap kavimleri arasında ise daha 1730 tarihinde Derniye Şeyhi Abdülvehab'ın ortaya attığı Vehhabilik mezhebi, bir ara dünyasının yahud bir Arap devletleri birliği'nin başlangıcı oldu. Vakıta Arap uleması Emevîler'in 7. yüzyıl sonlarında ve 8. yüzyıl başlarında İran ve Orta asyaya kadar uzanan fütuhatları esnasında bir mevali sistemi kurmuşlardı. Kendilerini "İrk-ı Necib, Kavm-ı Arab" diye bilecek kadar ırklarına mağrur olan Araplar, İslamiyeti kabul eden diğer milletlere, Perslere, Türklere büyük haklar tanımamışlar "Me-vâli" yani köle nazariyle bakmışlardı. Büyük idari ve siyasi makamlar hep Arap soyundan olanlara verilmiştir. Bilindiği üzere Araplar'ın bu davranışı diğer müslüman milletleri memnun etmedi. Özellikle ırk, mezhep ve sınıf farkı tanımayan Türkler'in 11. yüzyıldan itibaren İslam dünyasını tamamiyle ellerine geçirdiklerini görüyoruz. Türkler'in bu toleranslı siyaseti, Büyük Selçuk İmparatorluğu, Büyük Anadolu Selçuk Devleti ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük Türk

devletleri'nin kurulması ve gelişmesinde önemli rol oynadı. Fakat Osmanlı İmparatorluğu eski gücünden kaybetmeye balayınca 18. yüzyıl yarısından sonra Araplar arasında Vehhabilik mezhebi gelişti. Araplar Türk idaresinden ayrılarak müstakil bir Arap devleti kurmak gayretine düştüler. Nihayet müslüman Türk devletinden ayrılmak çabasında olan Arap kavimleri, kendi dinlerinden olmayan ve esasen ırkçı olan Kolonal ve müstemlekeci devletlerin istilâ ve istismar siyasetine maruz kaldılar. Fakat tarih ve taziinin getirdiği güç Arap milletinde yerleşen millî duyguları, kuvvetlendirdi. Neticede bilindiği üzere, II. Dünya harbinden sonra, Tanger (Fas)'den itibaren bütün Kuzey Afrika, Arabistan yarımadası, Suriye ve Irak'ı kapsayan geniş topraklarda müstakil Arap devletleri kuruldu. Bu devletler bugün "Bir Arap Dünyası" yahut "Arap Devletleri Birliği" mefkûresinin gelişme ve güçlendirilmesi için gayret sarf etmektedirler. Bunun gibi İsrail Devleti de 150 seneden fazla bir zaman önce düşünülmüş ve nihayet 1948 de eski Arz-ı Kenan denilen bölgede bir İsrail devleti kurulmuştur.

Yukarıda arzolunun bu özet bilgilerden ve tarihi claylardan açıkça görülmektedir ki istikbâl endişesi darda kalan her millet için kurtuluş yolu millî güç ilkesinden ve millî duygulardan ilham almaktır. O halde Türk Dünyası'nı tetkik ederken dünya tarihinde Türk tarihinin akımını, seyrini gözden kaçırmamak mecburiyeti vardır. Büyük Atatürk'ün ifade ettiği gibi "tarih kitaplarının yazdıklarını değil, tarihin icablarını yerine getirmek" lâzımdır.

1) Türk Dünyası'nın Tarifi :

Bugün birçok bilim adamlarımızı da ifade ettikleri gibi "Türk Dünyası" dediğimiz zaman geniş manasiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi hududları içinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi hududları dışında çeşitli devletlerin ülkelerinde yaşayan bütün Türkler'in siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve daha diğer yönlerden durumlarını araştırmak demektir. Aynı zamanda yabancı devletlerin topraklarında kısmen yarı müstakil ve kısmen o devletlerin teb'ası olarak yaşayan Türkler'in Türkiye Cumhuriyeti ile olan bağılıklarının derecesini değerlendirme gerekmektedir. Türk Dünyası terimi, bu tarif gereğince henüz yeni bir terimdir. Zira, dünya etnografya haritasında takriben 18 milyondan fazla bir kare araziye, sahaya yayılmış ve 120.000.000 kadar bir nüfusa sahip bulunan Türk Dünyası'nın durumu Anglosaks, Cerman alemi, Latin dünyası, Arap Devletleri Birliği ve özellikle Slav dünyasına nazaran daha başka bir manzara, görünüm arzeder. Türk Dünyası'nın en karakteristik vasfı, Dünyanın en eski kütür ve medeniyetlerine sahip ve Dünya siyasi haritasında geniş ülkelerde büyük devletler kurmuş olan Türkler'in kendi dünyalarının manasını anlamakta geç kalmış olmalarıdır. Bundan dolayıdır ki, Türk Dünyası terimi de Türk dilinde ve kültüründe yenidir ve bir gelişme devreindedir. Bu sebeble Türk Dünyası bir hipotez, yani üzerinde tecrübe geçirmemiş ve gerçekleştirilmesi için çalışılması ve araştırma yapılması gereken bir konu olmuştur. Bugün bütün ilim dünyası pek iyi biliyor ki bir Türk Dünyası vardır. Fa-

kat bu varlık bir formendir. Mecudiyeti kabul edilen bir olaydır. Bu fenomenin kanunları esasları tahlil ve tesbit edildiği vakit ancak bu varlığın mahiyeti ve değeri anlaşılabilir. Bu bakımdan "Türk Dünyası" terimini bir jeopolitik terim olarak ifade etmeği şahsen doğru görüyorum.

Jeopolitik terim nedir: Bilindiği üzere, jeopolitikçiler ve büyük devlet adamları geleceğin kanunları ile meşgul olarak olayları değerlendirirler. jeopolitikçilerin tabiri ile, geçmiş kanunlara göre değil (Lex Lata) bir hüküm vermek zarureti vardır. Zira rasyonel olan ile irrasyonel olan ilkeleri, yani akli düşünceye dayanan fikirleri hayal yahud tahakkuku çok güç meseleleri birbirinden ayırarak tahlil etmek gerekmektedir.

Bu bakımdan dünya siyaseti değiştikçe, medeniyet ve kültür ilerledikçe yeni-yeni hadiseler olur. Bu olaylar gelecek devirlerin symptomleri, alâmet, arıza ve işaretleridir. İşte tabiat kanununun yahud gelişme kanununun bu değişmez prensibidir ki, istiobale ait olan meselelerde, millet ve devletleri günün olaylarına ve geçmiş devirlerin tarihlerine önem vemeğe mecbur etmiştir. Daha başlangıçta söz konusu olduğu üzere, Türk Dünyası da, bütün Türk milletinin hayatını ilgilendirdiğinden, dün, bugün ve geleceği düşünerek, mütalaa edilmesi zaruri olan çok yönlü bir problem arz eder.

Bu problemin arz ettiği birçok zorlukların mevcudiyetine rağmen, Türk Dünyası'nın geleceğini daha güçlendiren, kuvvetlendiren işaret ve alametler artık günümüzde belirli bir surette ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ümitli görünen bu meselelerin açıklanmasına geçmeden önce, özet de olsa Türk Dünyası teriminin bir fikir olarak ne zaman ortaya atıldığının tarihine toplu bir bakış yapmak lazımdır.

Türk Dünyası terimi, bir görüş ve bir fikir olarak ne zaman ortaya atıldı:

Türk Dünyası bir terim olarak, II. Dünya harbinden sonra Türk literatürüne ve fikir hayatına girmiştir. Yapılan araştırmalara göre, Türk Dünyası tâbiri ilk olarak 1950 ilâ 1955 yılları arasında, Türkiye'de yayınlanan bir mecmuanın adı olarak kullanılmağa başlanmıştır. Bugün bile aynı adı taşıyan bir mecmua el'an yayına devam etmektedir. Türk Dünyası, yalnız bir mecmuaya ad olarak inhisar etmemiştir. Ülkemizde Türk Dünyası adı atında bazı eserler, diğer mecmua ve gazetelerde yine aynı adı altında bir çok makaleler yayınlanmaktadır. Bu suretle Türk Dünyası terimi Türk dilinde iyice yerleşmiştir. Böyle yeni bir terim altında Türk Dünyasını tetkik etmek zaruretinin başlıca sebepleri arasında, Dünya siyasetinin ortaya attığı çeşitli fikir cereyanları karşısında Türklerin de Dünya siyasi haritasında işgal ettikleri değerin belirtilmesi zaruretinden doğmuştur. Zira bugün en küçük millet ve toplumlar bile, hattâ tarihte devlet kurmağa muvaffak olamamış milletler dahi Birleşmiş Milletler anayasasından yahud dünya siyasetinin icabı kendi milletinin hukukunu ve bir millet olarak devam etmek arzusunu gerçekle-

tirmek emelindedirler. Bu durum karşısında Türk milletinin de kendi tarih ve millî varlığını düşünmesi zamanın icabı olduğu kadar tarihin de icabıdır.

Türk Dünyası terimi yeni olmakla beraber, Türklerde millî duyguların ve Türk milletinin kültür ve medeniyetini araştırmak ideali, ülküsünün tarihi çok eski devirlere kadar çıkar. Türklerin bir çok yüksek insanî vasıfları, medenî karakteri, tahammül, cesaret ve fitrî dayanma ve ırkını devam ettirmek gibi bir millet için en lüzumlu varlıklara sahip olmasına rağmen, bazı önemli kusurları da vardır. Bunların başında kendi başardığı büyük işlerden ve dünya tarihinde oynamış olduğu önemli görevlerden ilham almamak, gurur duymamak gelmektedir. Bu vasıf gerçekte yüksek bir insanî vasıf olarak değerlendirilmesi icab eder. Çünkü kendi milletimizin kusuru olarak gördüğümüz bu vasıf yani gurur duymamak Türk'ün karakterinde mevcut müsamaha zihniyetinden ileri gelmektedir. Çabuk af edici, merhamet, şefkat, vicdanlı olmak, itaatkârlık Türk milletine kendi tarihinden miras kalmıştır. Bundan dolayıdır ki, Türklüğün 3500 yılı aşan Devlet hayatında Türkler'in bir "Genosist" siyasetine başvurduklarını göremeyiz. Uzak ve yakın tarihimiz (diğer medenî milletlerle mukayese edildiği zaman) Türkler'in bir kusuru diye vasıflandırılan bu insanî hareketlerini gösteren bir çok misaller vardır. Gururlanmaktan hoşlanmayan Türk'ün bu karakteri Dünyada af etmeyi tanımayan, bilmeyen, duymayan milletler karşısında milletimize bazı zararları da mucib olmuştur. Bu zarar millî tarihimizi çok ihmal etmiş olmamıza yol açmıştır. Çanak-kale müdafaasının, I. Cihan harbinde büyük bir muvaffakiyetle sona ermesi üzerine, tarihini 1916 da bir yazarımız şöyle yazıyordu: "Bizim neslimiz fena bir terbiyenin neticesi tarihini öğrenememizi, tarihten bir şey duymuyor, his etmiyordu. Tarihimiz bir dağdı, biz dünyaya bu dağın eteğinde geldik, eğer bu zafer olmasaydı kendi varlığımızı duymamış olacaktık. Kendi benliğimizin iyi ve kötü taraflarını görerek millî terbiyeye önem vermemiz bu bakımdan her zaman muhtaç olacağımız bir davadır."

Hepimizin bildiği gibi büyük Atatürk, bu millî terbiye konusunda bize çok büyük bir öğüt vermiştir. Yetiştirilecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, benliğine, anânât-ı millîyesine, düşman olan bütün anâsırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Bu metodu öğrenmekte moral duygularının üstün olmasında, en yüksek ve sarsılmaz temel, millî terbiyeden millî varlıklarımızı öğrenmekle mümkündür. Türk Dünyası ancak ruhumuza millî terbiyesine bu duyguların aşılması ve yaşatılması ile anlaşılabilir. Bu durum tarihimizin temel felsefesidir. Fakat, çok yanlış bir terbiye altında Türkler çok defa kendi devlet hayatlarında bu felsefeye önem vermemişlerdir. Bu konu ile ilgili olarak bir misâl daha vermek faydalı olacaktır. Hepimiz biliyoruz ki, bugünkü ana vatanımız, Türkiyemiz 1071 Malazgirt zaferini kazanan Çağrı Beğ'in oğlu yüce Alparslan tarafından kazanılmıştır. Fakat bize bu vatani, bu memleketi bırakan bu büyük kahramanın mezarının nerede bulunduğu bundan takriben 10 sene evveline kadar Türk literatürüne geç-

memiştii. Belki arapça, farsça yazılı eserlerde mevcut idi. Fakat tarih yazmakta ve öğrenmekte takib dilen metodsuzluk yüzünden Türk gençlerine ve Türk umum efkârına açıklanamamıştı. Hattâ son zamanlara kadar yazılan en ilmî ve ciddi ansiklopedilerde bile Alparslan'ın nerede medfun olduğu yazılmamıştır. Ancak Malazgirt zaferinin Türkler için ne büyük bir manâ taşıdığı iyice anlaşıldığı vakit Alparslan'ın mübarek mezarının nerede olduğunu öğrendik. Bilindiği üzere Alparslan (asıl adı Muhammeddir. 1029-1072) 27 Nisan 1063 de Selçuk Sultanı olduktan sonra, 1071 de Malazgirt zaferini kazandı. Bu zaferden sonra, Mâverâünnehre gitmiş, Semerkant civarında çıkan isyanları bastırmak için mücadele ettiği bir sırada yaralanmış ve bir kaç gün sonra da 25 Kasım 1072 tarihinde vefat etmiştir. Mehmet Alparslan'ın vefatından sonra nâşi Semerkant'tan alınarak babası Çağrı Beğ ve amcası Tuğrul Beğ'in medfun buldukları "Merv" şehrine getirilmiş ve burada yaptırılan ayrı bir türbeye defn edilmiştir. (Bugün Merv şehri Türkistan Halk Cumhuriyetindedir. Vaktiyle Büyük Selçuk devletinin başşehri idi. Son senelerde bu şehir biraz gelişmeye başlamış ise de, yine ihmal edilmiş olan harap bir tarihî şehir manzarası arzmektedir.) Bugün Türkistan'ın harap bir şehrinde yatan Anadolumuzun bu büyük fatihinin mezarını bilenler ancak tarih ile meşgul olanlardır. Bu duyguları milli varlığımızı tesleyen birer sönmez ışıklardır. Onlar karanlıkta kalınca ilham membaraları kurur. Türk Dünyası da bu varlıkların duyurulması, kunulması, hiç olmazsa millî terbiye sistemine girmesini dünya siyasî cereyanları arasında bir ülkü olarak yaşar. Bu sebepledir ki, konumuzun başında Türk Dünyası'nı bir hipotez olarak arzetmiştik.

Diğer milletlerin bu husustaki görüşleri dikkati nazara alındığı vakit daha başka bir manzara ile karşılaşırız. Meselâ III. Haçlı seferine iştirak eden Mukaddes Roma-Cerman imparatoru Frederik Barbarosa 1190 senesinde Anadolu'nun güneyindeki Göksu (Salef-Silifke çayı) da boğularak ölmüştü. Almanlar bu imparatorun adına memleketimizde aynı yerde bir hatıra, âbide diktiler. Bu durum şüphesiz memleketimizin medeniyet icabı olarak müsaade etmiş olduğu takdirle karşılanacak bir şeydir. Fakat önemli olan mesele hangi Alman tarihini açarsanız açınız orada kızıl sakallı Frederik Barbaros'un nerede öldüğü yazılıdır ve her Alman münevveri bu haçlı seferi yapan imparatoru tanır ve nerede medfun olduğunu bilir. Yalnız şurasını da bugün şükran ve minnetle hatırlatmak lazımki, 1951 de insanlığın hür yaşaması için Kore'de canlarını veren kahraman Mehmetçiklerin hatırasına Kore'de bir âbide yapıldığını görmek bahtiyarlığımı, saadetini kavuşmuş bulunuyoruz. Bu hal Türk Dünyası'nın ilerde gelecekte ümit verici bir devrin yaklaştığına yahud açılacağına bir işaret olarak kabul edilebilir.

Türk Dünyası'nın felsefesi aydınlatılmadıkça ve bu hususa gerekli millî terbiye eğitimde ve öğretimde bir kuvvet olarak benimsenmedikçe, Türkler'in dünya siyasî haritasında 18.000.000 km² bir araziye yayıldıkları ve 120.000.000 bir nüfusa sahip bulduklarından söz edilmekle bir gayeye ulaşmak zordur. Nasılkı geçen yüzyılın tarihçileri, yalnız dinî duygulara dayanarak Osmanlı İmparatorluğunun

idaresini ve terbiye sistemini suçlu göstermişlerse, Türk Dünyası meselesinde ilmi ve terbiyevî sahalara önem vermeyecek olursak, bizden sonra gelen kuşaklar da bizi ihmal ile suçlayabilirler.

Türk Dünyası'nın teorik safhasına, devirlerine göre açıklamak konumuzun hudunu aşacağından bu bölüme son vermeden önce önemli olan bazı noktalara da temas etmek faydalı olacaktır.

Türk tarihçilerinden Abdurrahman Şeref Beğ (II. Millet Meclisi üyesi olmuştur) millî duyguların nasıl ihmal edildiğini ve hâkimiyet-i millîye fikrine Osmanlı Devletinde neden büyük bir değer verilmediğini Lütfi Efendi'nin 8. cilt tarihinde Türkiye'de reform meseleleri üzerinde Avrupa devletleri ile mukayeseli olarak yazdığı makalesinde; 1300 seneden beri İslâm ulemâsı ve hukukçularından hiç bir kimse İslâm dünyasında hâkimiyet-i millîye fikrini ortaya atmamışlardır. Zira İslâm devletlerinde müslümanlar kardeşler "El-mü'minül uhve" hükmünü verdiği kudret ve kuvvet karşısında milliyet fikirleri tabii olarak unutulmuştur. Nihayet şarkta kurulan İslâm devletleri hep kurucularının adlarına göre, Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular, Osmanlılar, adlandırılmıştır. Bu durum saltanat zihniyetini kuvvetlendirmiş hattâ islâmiyetin gerçek esaslarının da zedelenmesine yol açmış, özellikle kendi millî varlığını devam ettirmekte olan Türk milleti'nin tarihini, millî ananelerinin, ahlâkının yüksek medenî vasıflarında unutulmasına ve ihmâl edilmesine büyük çapta bir zarar vermiştir.

Türkler'in 3500 yıldan beri bir devlet hayatı kurmağa muktedir olduğunu Orhon âbidelerindeki ifâdelerden, destanlardan ve Kudatgu Bilik müellifi Yusuf Has Hacib'in devlet felsefesinin ne olduğunu anlatan eserinden anlamakta olduğumuz gibi Türk dil ve kültürünün yüksek olduğunu gösteren Divan-ı Lügat it-Türk yazarı Mahmud-u Kaşgârî, Fârabî gibi büyük Türk feylesofu bulunduğunu garbın en büyük şair ve edibi olarak tanıtılan Dante, Bokayço karşısında Yunus Emre'nin varlığının ne kadar büyük bir mana taşıdığını bilmiyorduk.

Türkler'in 3500 yıldan beri bir devlet hayatı kurmağa muktedir olduğunu, Orhon âbideleri gibi âbideler meydana getirdiklerini, destanlar yazdıklarını, Yusuf Has Hâcib gibi devlet felsefesini anlatan Kudatgu Bilig gibi eserlerin mevcudiyetini, Divan-ı Lügat-ı Türkî'yi yazan Mahmud-u Kaşgârî gibi şahsiyetlerin mevcudiyetini, Farabî gibi feylesofların yetiştiğini ve garbın en büyük şair ve edibi olarak tanıtılan Dante, Bokayço karşısında büyük bir Türk şairi ve feylesofu olan Yunus Emre'nin varlığının ne kadar büyük bir mâna taşıdığını kavrayamıyor ve bilemiyorduk. Türk Dünyası'nın felsefesi gerçeğe dönmek, darda kaldığı günlerde tarihimizin kültür ve medeniyetinden gurur duyarak zekâ, kabiliyet ve isdidadımızın bizi çağdaş medeniyete ulaştıracağına çalışmakla mümkün olacağına inanmamız gerekmektedir.

Milletimiz ve devletimizin kurucusu Büyük Atatürk, Türk tarihinin bu çok önemli cephesini pek iyi görmüş ve sağlığında bütün Türk kültür ve medeniyetinin

tarihteki mevkiini öğretmek ve anlatmak için 1931 senesinde 4 ciltten ibaret umumî bir tarih yazdırmış ve yayınlattır. Bu eserin I. cildi Eti devrinden başlar Orta Asya'da kurulan çeşitli Türk devletlerinin medeniyetlerini anlatır. II. cildi ise yine Büyük Türk Hun imparatorluğunun 450 senesinde son bulmasından sonra kurulan Tukyü, Uygur imparatorlukları, Türklerin batıya doğru yaptıkları akınlar kurulan devletler hakkında bilgi verir. İnsan bugün Atatürk'ün bu tarih kitabını niçin yazdığını ve ne maksatla Türk tarihini her münevverin öğrenmesini istediğinin manâsını daha iyi anlayabiliyor. Zira Atatürk yalnız günü değil geleceğin dünyasının da nasıl bir durum arzedeceğini çok iyi görmüştü. Eğitim hususunda, moral üstünüğünün ne kadar büyük bir önem taşıdığını yaşamış, öğrenmiş ve tatbik etmek istemiştir. Hattâ Fransız bîşvekili Meriot İstanbul'a geldiğinde (1931) Atatürk'ü ziyaret ettiği zaman Atatürk o'na bu tarih kitabından da söz etmişti. Fransa'ya döndükten sonra Türkiyedeki intibalarını anlatırken, Atatürk'ün bu görüşlerine Fransız feylesofu Descartes ile mukayese etmiş ve onun da idealist ve rasyonalist olduğunu ifade etmişti.

Türk Dünyası üzerinde ileri sürülen nazariyelere son verirken, bir noktaya daha temas etmek lazımdır. Özellikle Türkiye'nin, 19. yüzyıl yarısından itibaren Avrupa ile kültürel münasebetlerinin daha geniş mikyasta gelişmesi üzerine, yabancı dillerde Türkler hakkında yazılan eserlerin ve Türkler'in eski ve orta çağlarına ait yapılan arkeolojik tetkiklerin de Türk tarihinden aydın bir şekilde araştırılmasına önemli tesirleri oldu. II. Meşrutiyet devrinde (1876-1918) Türkiye'de görülen fikir hayatındaki mücadelelerde Türk kültür ve medeniyetinin tarafını iltizam edenler daha büyük bir başarı elde ettiler. Bu devirde ileri sürülen nazariyeler kültürel sahada "Türklük" siyasî sahada "Türkçülük" yahud "Pan-Turanizm" terimleri ile ifade edildi. Fakat bu devir, Cumhuriyet devrinde Türk kültür ve medeniyeti üzerinde yapılan araştırmaların seviyesine ulaşıldı. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Türk milletinin yüzyıllardan beri arzu ettiği bir devlete tekrar kavuşması ile Türk Dünyası'nın büyük bir temeltaşı atılmış oldu. Bu sebebledir ki, Türk Dünyası'nın var olması zihniyeti, mefkûresi ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ile kaimdir.

II. Bölüm

Bugünkü Türk Dünyası'nın Durumu (Yani Pratik ameli durum)

Dünya etnografya ve siyasî haritasında, bugünkü Türk Dünyası'nın içinde bulunduğu durumu açıklamak için, Türk Dünyası'nı bir kaç bölüme ayırarak mütalaa etmek lazımdır.

- 1) Türkiye Cumhuriyeti siyasî hudutları içinde bulunan Türkler,
- 2) Vaktiyle Osmanlı İmparatorluğunun siyasî hudutları içinde olup, şimdi yabancı devletlerin tabiyetinde yaşayan Türkler,

Bu ikinci guruba dahil olan Türkleri de yine başlıca iki guruba ayırmak mümkündür.

a) 1. guruba İslâm devletlerinin, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve daha diğer ülkelerde yaşayanlardır.

b) 2. gurub ise, Hristiyan devletlerin siyasî hudutları içinde olan ve bu devletlerin tâbiyetinde yaşalan Türklerdir. Bütün Balkan devletlerinde yaşayan Türkler bu guruba dahildir.

3) Bu guruba dahil olan Türkler, mühim bir kitle teşkil ederler. Bunlardan bir kısmı yine vaktiyle Osmanlı Devleti'nin siyasî hudutları içinde ve tâbiyetinde idiler, yahud doğrudan doğruya öteden beri müstakil hanlıklar olarak devletlerini devam ettiren Türklerdir ki, büyük bir kısmı Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyetlerine dahil bulunmaktadır. Bundan başka, bugün Çin devletine bağlı olan Doğu Türkistan, müstakil bir Cumhuriyet olan Mongolistan, ayrıca İran, Afganistan ve küçük gurublar halinde olsa dahi Finlandinaya, Güney Amerikadaki Kalmuklar (Honduras, Paraguay) gelmektedir.

Bu ülkelerde yaşayan Türkler'in nüfusu

Türk Dünyası'nın nüfusu ne kadardır. Nüfus bir milletin bir millî gücünü geliştiren itici, dinamik bir kuvvettir. Bu sebeble jeopolitikçiler nüfusu demodinamizm diye vasıflandırmışlardır. Yani "İnsan gücü" her millet için önemli bir kudüettir. Bugün dünyanın en güçlü devletleri, en çok nüfusa sahip olan devletlerdir. Birleşik Amerika, Sovyetler, Çin, Japonya, Hindistan gibi. Hindistan büyük bir nüfus kitlesine sahip olduğu içindir ki, süratle bir kolonyal devlet olmaktan kurtulmuş ve bugün büyük devletler arasında yer almıştır. Nüfusça az olan devletler, ne kadar büyük bir istiklâl ve hürriyete sahip olursa olsunlar millî güç bakımından büyük devlet sayılmazlar.

Bütün Türkler'in Dünyadaki nüfusuna gelince:

Bu konuda kesin bir rakam göstermek imkânından mahrum bulunuyoruz. Fakat kesin olan bir cihet varsa da, Türkiye Cumhuriyeti dahil bütün dünyada Türkler'in sayısı 100-110 milyonu aşmaktadır. Şayet Türkçe konuşan yahud ana dilleri Türk gurubuna dahil milletler hesaba katılacak olursa, Türkler'in nüfus bakımından sayısı 120 milyonun üstündedir. Meselâ, bugün Yunanistan, resmen 120 bin Türk Batı Trakya'da yaşamaktadır. Halbuki Yunanistanda Türkçe konuşanların 1 milyonun çok daha üstündedir. Elde ettiğimiz araştırmalar ve 1968 istatistiklerine göre umum Türkler'in nüfusu dünya etnografya haritasında şu suretle sıralanmıştır:

Türkiye Cumhuriyeti 40 milyon

Balkanlarda, Romanyada 60-70 bin burada bir kısım Gagavuzlar var ise de Besarabya havalisinin bir eyalet haline

getirilmesinden sonra 200 bin kadar Gagavuz Rusya'ya geçmiş bulunmaktadır.

Yunanistan	120 bin
Bulgaristan	735 bin (Resmî istatistikler bu sayıyı vermekte iseler de esasında 1 milyona yakındır).
Yugoslavya	270 bin, fakat burada Müslümanların sayısı 1 milyondan çok daha fazladır. Bunlar Türk kültürünü ve islâm dinini benimsemişlerdir.
Arnavutluk:	Kesin bir rakam bilinmiyor.
Kıbrıs	120 bin

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri siyasi hudutları içinde yaşayan Türkler

1) Batı Türkistan

Kazaklar	5 milyon 185 bin
Özbekler	11 milyon 766 bin
Kırgızlar	1 milyon 696 bin
Türkmenler	1 milyon 357 bin
Karakalpaklar	371 bin
Uygurlar	190 bin

Umumi Batı Türkistan: 20 milyon 565 bindir.

2) Doğu Türkistan Türkleri:

Uygurlar	9 milyon 300 bin
Kazaklar	930 bin
Özbekler	17 bin
Kırgızlar	141 bin
Tatarlar	10 bin
Sarı Uygurlar ve Sajrlar	750 bin

Umumî Doğu Türkistan: 10 milyon 148 bindir

3) Ülkeler, İdil-Ural Bölgesi Türkleri

Tatarlar	5 milyon 645 bin
Çuvaşlar	2 milyon 290 bin
Başkırtlar	1 milyon 420 bin
Tebterler	590 bin
Nişerler	525 bin

Umumî yekûn 13 milyon 470 bin

b) Azerbaycan ve Kuzey Kafkasyadaki Türkler

Azeriler	3 milyon 806 bin.	Son istatistiker daha fazla gösterir.
Dağıstan Türkleri	498 bin	
Kumuklar	353 bin	
Kzraçaylar	205 bin	
Balkarlar	100 bin	
Nogaylar	127 bin	
Tatlar	7 bin	

Umumi yekûn: 5 milyon 782 bin

c) Yakutistan ve Sibiryada yaşayan Türkler:

Yakut Türkleri	545 bin	
Altay Türkleri	85 bin	
Hakaslar	90 bin	
Tannu-Tuva	142 bin	
Tobol Tatarları	172 bin	
Doğu Sibiry Türkleri	5 milyon 628 bin	

Umumî yekûn: 6 milyon 662 bindir.

ç) Komşu veya İslâm Devletlerinde yaşayan Türkler:

Irak Türkleri	800 binden fazla	
Suriye Türkleri	106 bin	
Efganistan	2 milyon 71 bin	
İran	4 milyon 876 bin.	Fakat bu rakam doğru değildir.

Umumî Yekûn: 7 milyon 853 bin

Bütün bunlardan başka, diğer ülkelerde yaşayan Türkler'in sayısı 3 milyon 627 bin olarak hesap edilmektedir. Bunlar sırasıyla Lübnan, Arabistan, Mısır, Libya, Hicaz, Yemen, Tunus, kısmen Cezayir ve Maroka'dır. Bir de Finlandiya, Şimali Amerika ve Cenubi Amerika'da bulunan Türklerdir.

Yapılan bu istatistiklere göre kesin olarak ifade edilebilir ki bütün Dünyada yaşayan Türkler'in sayıları 100-110 milyonu çok daha fazla aşmaktadır. Yalnız Türkiye'de 40 milyon, Rusya'da 50 milyon nüfusun bulunduğu düşünülürse bu iki ülkedeki Türkler'in sayısı 90 milyon civarındadır. Bu bakımdan Türk milletinin nüfusu itibariyle Hostel Warren'in de ifade ettiği gibi üçte biri Türkiye siyasi hudutları içinde yaşamaktadır.

Türkler'in coğrafi bakımdan büyük bir kısmı ana vatandan, Türkiyemizden uzak ülkelerde kalmıştır. Bir kısmı ise daha yakın ülkelerde yaşamaktadır. Fakat Türkler kendi milletlerini ve kendi kültürüne bağlı bulunan ve Türkiye dışındaki Türkler hakkında esaslı bir surette çalışma ve araştırma yapmamışlardır. Türkçe konuşanların sayısı dikkat nazara alındığı takdirde Türkçeyi, bazı Türk şiveleri dahil 120 milyondan daha fazla insan konuşmaktadır.

Buraya kadar vermiş olduğumuz açıklamalardan kesin olarak anlaşılmaktadır ki, dünyada bir Türk âlemi vardır. İşte, bugün bizim için en ehemmiyetli olan nokta bu Türk Âlemini araştırmanın usulünü, yolunu öğrenmek, yapılmış olan hata yahut noksanlıklar var ise onları doğrultmak ve tamamlamaktır. Bu meselenin üzerine ilmi olarak eğilmek gerektir.

Burada Ratsel'in bir sözünü yine tekrarlayarak bu hususta çalışmaların hangi istikamette olması lâzım geldiği üzerinde durmağı faydalı buluyoruz. K. Ratzel bir sözünde diyor ki insanlar başları ile göklere yükselmiş olsalar bile, insan olduklarından ayakları yine yerde kalacaktır. Bu söz tarihin bir devrinde milletlerin ve bütün insanlığın başlıca gayret sahasını teşkil etmiştir. Medeniyetler ne kadar yükselir ve değişirse değişsin, insanlar, milletler netice olarak yine toprak meseleleri ile meşgul olacaklardır. Bu hal tarihin değiştiremediği bir dünya görüşü olarak devam edegelmiştir ki, iki devlet aynı nazariyelere istinat eden bir dünya görüşü içinde yaşarlar. Meselâ Çin ve Rusya'da olduğu gibi. Fakat toprak meselelerinde tarihi görüş yine değişmemiştir. Bu iki devletin dostluk kurduğundan bu tarafa, yani ikinci dünya savaşından beri coğrafya atlasında izah edildiği gibi 1963 den beri Rusya ile Çin arasında toprak davaları yüzünden beşbinden fazla hudutlarda vuku olmuştur (Rusya'nın verdiği malumat). Bu hadiseler birleşerek, yavaş yavaş içinden çıkılması pek zor bir "kördüğüm" haline gelmesi, yahut bir barış yolu ile çözülmesi davasını ancak zaman ve gelecek isbat edecektir. Toprak meseleleri büyük devletler arasında böyle olduğu gibi, küçük devletler arasında da daimi huzursuzlukların devamına sebep olmuştur, olmaktadır. Meselâ, İtalya ile Avusturya arasında I. Dünya harbindenberi devam edegelen bir cenub Tirol meselesi vardır. Brenner üzerindeki Bolzano ve havalisi dir ki buradaki ahalinin büyük bir kısmı Almanca konuşur. 1918 St. German muahedesi ile Avusturya'dan alınarak İtalya'ya bırakılmıştır. İtalya'nın "Trento" eyaletini teşkil eder. Son zamanlara kadar Tirol ahalisinin büyük bir kısmı isyanlar çıkarmış, ya Avusturya'ya bağlanması yahut müstakil bir Tirol teşkili fikirleri mücadele mevzu'u olmuştur.

Bunun gibi Balkanlar'da da çeşitli toprak davaları vardır. Bunların başında Makedonya ve Niş meseleleri ile Batı-Trakya- gelmektedir. Balkanların bir huzur ve sükün içinde yaşamalarında bu davalar başlıca engeldir. Netice olarak toprak meselesini her memleket kendi milli güvenliği açısından mütala'a eder. Bu bir tarihi ve hayati zarurettir. O halde Türk Dünyası'nı mütala'a ederken toprak davalarını bugünkü dünya siyasetine göre ve Türkiye'nin milli güvenliği

hesaba katılmak suretiyle düşünülmesi ve araştırılması zaruri ve hayati meseledir. Vaktiyle Atatürk zamanında, İran ile Türkiye arasında Ağrı isyanları dolayısıyla hudud meseleleri doğdu. Bu dost ülkenin o zaman başında bulunan Şah Rıza Pehlevi ile büyük Atatürk Ağrı dağı meselesini başbaşa vererek çözdüler. İran'a ait nokta Ağrı dağının müdafaası bakımından ehemmiyetli olan bazı topraklarını Şah Rıza Pehlevi Türkiye'ye bıraktı. İran Türk dostluğunu bozmak ihtimali olan hudud meselesini ortadan kaldırdılar. Bu realist iki devlet adamının görüşü iki devleti birbirine daha yaklaştırdı. Türk-İran dostluğunu bozmak isteyen yabancı emellere bir sed çekildi. Türkiye ile İran arasında toprak davası tamamen ortadan kaldırıldı. Demek ki, Türkiye'nin milli güvenliği bakımından ehemmiyetli olan bu mesele çözüldüğü gibi, bugün İran'da yaşayan, hepimizin bildiği üzere Âzerî Türkleri meselesi de Türkiye için bir Türk davası olarak ortaya çıkarılamaz. Bu sebeple iki devlet arasında her iki devletin milli (güvenliğini bozacak ırkı meseleler) iki devlete de faydadan ziyade zarar getirir. Vaktile Ağrı meselesinde olduğu gibi, her iki devletin topraklarında fütuhât siyaseti takip eden yabancıların başarı elde etmelerine büyük bir fırsat ve imkân sağlar. Türk Dünyası meselesinde İran ile kültürel, siyasi, iktisadi bir kaynaşma ve büyük iş birliği hem Türk Dünyası ve hem de iki devletin devamının başlıca teminatıdır. Bunun bu suretle çözülmesi hayırlıdır.

Yukarda tasnifi yaptığım gibi, İran'da bulunan yerlerin esasen, Osmanlı İmparatorluğu siyasi hudutları içinde olmayıp, ötedenberi İran'a ait olan topraklardır. O halde Türk Dünyası nasıl mütalâa edilecektir. Bunun bir plânını ve yolunu çizmek zarureti vardır. Bu çalışma ve araştırma konusu üç bölümde mütalâa edilmesi daha ilmi ve faydalı olur kanaatindeyim.

- 1) Birinci Dünya savaşından evvel Türkiye siyasi hudutları içinde bulunan topraklarda yaşayan Türkler,
- 2) Osmanlı İmparatorluğu'nun vaktile siyasi hudutlarına dahil olup yavaş yavaş yabancı devletlerin ellerine geçmiş olan topraklardaki Türkler,
- 3) Umumî olarak Türklerin ana-vatanı olup, müstakil devletler yahut müstakil beyler idaresinde yaşarken düşman istilâsına uğramış bulunan ülkelerdeki Türkler.

Böyle bir tasnife zaruret şu noktalardan ileri gelmektedir. Bugün Arabistan, Lübnan, Hicaz ve Mısır'da yaşayan Türkler milli güvenliğimiz icabı, bu memleketlerin bize dostluğunu sağlamak zaruretidir. Halbuki, buna mukabil Suriye, Irak meselesi böyle değildir. Bundan daha ehemmiyetli olarak Batı-Trakya, Kıbrıs, Bulgaristan Türkleri ayrı bir dava teşkil eder.

Birinci kısma ayrılan yani I. Dünya harbinden evvel Osmanlı Devletine ait olan yerlerde bulunan Türkler: Bu kısımda Türkiye'den ayrılmış yerler, arasin da başlıca Batı-Trakya, Şarkı-Rumeli, Ege adaları (12 Ada, Kıbrıs), Suriye,

Hicaz, Yemen, Arabistan, Irak gelmektedir. Türkiye'nin milli güvenliği bakımından bu memleketlerde yaşayan Türkleri de yine bir tasnife tabi tutmak lâzımdır:

a) Türkiye'ye komşu olan ülkeler, Yunanistan, Bulgaristan, Suriye ve Irak gelmektedir. Burada ilk olarak Irak'ta yaşayan Türklerin durumunu tetkike başlatalım.

Irak Türkleri:

Bugün Türkiye'nin siyasi hudutları dışında kalan Türklerden mühim bir kısmı da Irak'da yaşamaktadır. Türkiye'nin milli güvenliği bakımından Irak Türklerinin meselesi Kıbrıs davası kadar hatta ondan daha mühim bir problem arz eder. Irak Türkleri hakkında son zamanlarda birçok makaleler ve etüdler yayınlanmıştır: (Necmeddin Esin, Irak Türklerine Toplu bir bakış, Cultura Turrcica, sayı 2, sene 1964; Mustafa Kafalı, Milli Işık Mecmuası, Kasım 1970; Enver Yakupoglu, Irak hakkındaki konferansı).

Irak'a Türklerin gelişi, Emeviler zamanına kadar, hatta daha eski çağlarda burada yaşayan Sümerlerin de Türk dil kültürü ile alakalı bir millet olduğu birçok tarihçiler tarafından bilinmektedir. Irak'ın tamamen fethi Kanunî Sultan Süleyman zamanına rastlar. Osmanlı devleti zamanında salyane ile idare olunan vilâyetlerimizimizden idi.

Irak I. Dünya savaşından sonra Osmanlı devletinden koparılmış ve burada daha sonra yeni bir devlet kurulmuştur (1920). Bugün Irak 444.442 km² bir araziye sahiptir. Nüfusu 1961 sayımlarına göre 6.265 bindir. Halen 8 milyonu aşmıştır. Bu ülkede başlıca üç unsur mevcuttur 1) Arablar, 2) Kürdler, 3) Türkler. Bundan başka bir miktar İranlı ve bir miktar da hıristiyan ekalliyetler vardır. Irak nüfusunun % 56 sını Arablar, % 15 inin Türkler, % 22 sini de Kürdler ve % 4 miktarını da diğer milletler teşkil etmektedir (Mustafa Kafalı). Irak'taki Türklerin nüfusu hakkında kesin bir sayı ve rakam vermek pek zordur. Fakat birçok müelliflerin görüşlerinin ve yaptıklarına istatistikler dikkat nazara alındığı takdirde Irak'da 900-950 bin kadar Türk yaşamaktadır. Irak'da bulunan Türkler, haritada görüldüğü üzere, kuzey batıda Tilafer şehriden başlayarak Musul, Erbil, Kerkük istikametinde güneye doğru uzanmakta ve Bağdad'ın doğusunda Bedre şehrinde son bulan havalide oturmaktadırlar. Yani Dicle nehrinin kuzeyde doğu kıyıları tamamen Türk köy, kasaba ve şehirleri bulunmaktadır. Bundan başka, Bağdad içinde ve Bağdad havalisinde ve Irak'ın diğer muhtelit bölgelerinde yine tecrid edilmiş bir vaziyette birçok Türk yaşamaktadır. Bilindiği üzere, Lozan muahedesiinden sonra Türkiye'nin buradan ayağının çeken İngiltere bugünkü Türk Irak hududundan bir adım geri çekilmedi. Fransızlar da bugünkü Suriye hududunda (Hatay hariç) yerleştiler. Bu devirde Irak'dan Türkiye'ye birçok muhaceretler oldu. Bilhassa İngiltere, o zaman Süleymaniye ve havalisi ve Türk hudud boylarındaki Türkleri tazyik ettiler ve buralara birçok Kürd aşiretlerini yerleştirdiler. Bu

suretle kitleler halinde Irakta yaşayan Türklerle, Türkiye'nin arasındaki Türkler tecrid edilmiş ve Kürdler tarafından iskân edilen bir tampon bölge hasil oldu. Irak Türklerinin Türkiye ile kara yolu irtibatı kesildi.

Irak Türkleri siyasi bakımdan üç devre geçirmişlerdir. 1) Krallık devri, 2) Abdülkasım devri, 3) Abdülkerim gibi yani bugünkü Irak idaresi.

Bunlardan Lozan anlaşması ile Musul vilâyetinin Irak'a bırakılması Irak'da bulunan Türklerin Anavatan dışında kalmasına İngiltere'nin önemli rolü oldu. Türkler krallık devrindeki 14 Temmuz 1958 de krallığın yıkılmasına kadar aynı durumda kalmışlardır. Krallık devrinde Türklerin durumu çok acı olmuştur. İngiltere ve onun taraftarı olan meşhur Kürd Nuri Said Paşa, Irak'ın kuzey kısmındaki Türkleri tedrici bir imha siyasetine maruz bırakmışlardır. Bu zulüm devri (hâpishanelere sevk, zindanlara atılma) uzun sürmüştür. Bu devirde Irak'ın kuzeyinde, Musul ve Erbil havalisinde yaşayan Türkler, Türkiye'ye iltica etmişlerdir. (Esasen malum olduğu üzere bu sıralarda Kürd isyanları da olmuştu. Şeyh Said isyanı, Ağrı isyanı gibi. Münevver Türkler mülki teşkilattaki mühim mevkilerden uzaklaştırıldılar. Bunların yerine Sırb veya Kürdler tayin olundu. Kürdleri İngilizler teşkilâtlandırdılar. Ordunun mühim kademelerine bunlar getirildi. Nuri Said Paşa'nın himayesi ile Türkiye'de bulunan bazı Kürdler de Irak'a geçmişlerdir. Fakat 1930 dan sonra Avrupa'da siyasi buhranın artması, Mussolini ve daha sonra Hitler'in çıkması İngiltere'yi Türk siyasetine karşı cephe almaktan vaz geçirmiş ve Türkler Atatürk'ün himayesile biraz nefes alabilmişlerdir. Atatürk'ün düşündüğü ideal Sa'd-âbed paktı tamamiyle gerçekleştirilememiştir. II. Dünya savaşında ve savaştan sonra, Irak'da Rusya'nın nüfuzu gittikçe gelişmeğe başladı ve nihayet Sosyalist Arap partileri krallığı 1958 de ortadan kaldırdılar (Faysal öldürüldü).

Büyük bir solcu sosyalist Irak devlet bakanı Abdülkerim memlekette Arab milliyetçiliği adı altında ve Rusya'nın tesirinde kalarak bilhassa gençliği yeni bir teşkilâta bağladı. Sosyalist ileri gençlik, işçi sendikası, kadınları koruma derneği, ileri öğretmenler derneği gibi yeni yeni dernekler kurdu. Bu derneklerin başlıca ödevi, kapitalizm ile savaş idi. Şüphesiz ki, bu teşkilâtlarda milliyetçi memleketciler de vardı. Fakat bunlar yavaş yavaş tasfiye edildiler. Esasen Türklerin küçük mevkilere bile getirilmesi düşünülmedi. Rusya'dan hatta Çin'den teknisyen mütahassıslar Irak'a sızdılar. Birçok milliyetçi Araklı arablar da bundan zarar gördü. Birçok Arab gençleri Ba'as oldukları ileri sürülerek tecziye edildiler. (Ba'as arabca yeniden ihya demektir). Birçok Türkler de Pan-Turanist taraftarı olduğu ileri sürülerek takibata maruz kaldılar.

Mustafa Barzani, Irak'da iyice yerleşti. Irak'ta tam bir komünist sosyalist devlet kuruldu ki, meclise "Meclis'ül-Vatan adı verilmişti. Nihayet Abdülkerim de bildiği üzere, bundan birkaç sene evvel öldürüldü. Nihayet Irak bugünkü idareye kavuştu. Nuri Said Paşa, Abdülkerim devrinde Türklerle beraber Arablar

da büyük zarar gördüler. Kürdlerin isyanlarında binlerce Arab öldü. Abdülkerim devrinde Arablar ister istemez, Türklerle işbirliği yaptılar ve daha sonra Abdülkasım devri başladı. Bugün durum daha da başkadır. Son zamanlarda Irak'da yeniden Türklere karşı baskı başladı. Memlekette demokratik seçimler için hazırlıklar yapılırken, 1969 da plebisit meselesi geldi. Türkler için iki yoldan birini seçmeleri lâzım geliyor. Ya Kürd hükümetini yahut Arab hükümetini kabul ederek bir tarafı iltizam etmek icap ediyor.

1969 da Anayasa değiştirilmiştir. Irak'ta eski anayasada 3 millet yani, Arab, Kürd ve Türk olarak kabul olunuyordu. Şimdiki anayasa 2 unsur kabul ediyor. Kürd ve Arab. Bu yeni terime göre bilhassa Musul'un % 10 u Türk olduğu halde, bunların burada ya Arab'ı ya da Kürd'ü tercihi lâzım geliyor.

Bu özet malumattan anlıyoruz ki, bugün Irak'da cereyan eden hadiseler Irak'dan ziyade büyük tarihi bir davanın ortaya attığı mesleyi, çözerek yine Türkiye hesabına zararlı bir durum yaratmak, Türkiye'nin doğu hudutlarında yeni bir siyasi enerji bölgesi, yeni bir buhran yaratmak gayesi ile Sovyetlerin mücadelesidir. Bunun tarihine kısa bir göz gezdirelim: Büyük devletlerin, ileri siyasetleri de büyüktür. Vaktile Rusya 1815 de, bugünkü Ermenistan'da bir Ararat devleti kurmak istemişti. Fakat o devirde bu havalide mücadeleci Kafkas Türkleri buna mani olmuşlardı. Rusya daha sonra Türkiye'nin batısında Rumeli'de de bir Grek devleti projesi hazırlamıştı (sene 1778). Bu meselelerden Ararat projesi ancak 200 sene sonra yani 1915 de tahakkuk mevkiine girdi. Şimdi bir Kürd doğu meselesi vardır. Bunun tahakkuku ile Rusya, Doğu Türkiye hudutlarında "Türkiye ve İran"ı tehdid eden bir nüfus bölgesi kazanmak ve buradan kolayca hem İskenderun hem de Şat-tül-arab'a uzanmak amacındadır. İşte Irak'da Türklerin durumu memleketimizi alâkadar eden bu mesele ile yakinen ilgilidir. Vaktile Atatürk, milli ittifadı sarsacak bu neviden hadiseler pek meydan vermedi. Irak'da bulunan 900 bin Türk'ün meselesi Türkiye'yi de alâkadar eder. Irak devleti'nin hatta Arab dünyasının bu Türkler hakkında takip edecekleri siyasetinde milli varlıkları için de bir ehemmiyet taşır. Çünkü Sovyetler fütuhât siyasetine son vermemişlerdir. Bu mesele günün siyaseti ve ileride devlet adamlarımızın alacağı kararlara bağlı olduğundan burada bir fikir beyan etmek mevzu'un dışında kalmaktadır.

Suriye Türkleri:

Suriye'de 150 bin Türk vardır. Suriyeliler sancak meselesini zaman zaman siyasi hadise yapmaktadırlar. Suriye'deki Türklerin umumî duruma hakkında bir mütalâa beyan etmek pek zordur. Çünkü burada sık sık değişen hükümetler, Suriye'nin istikbali hakkında endişe verici bir durum arz ediyor. Türkler daha ziyade Halep havâlisinde meskûndurlar. Birçok Türk malları burada sosyalize edilmiştir. Türkiye ile Suriye arasında bunun için karşılıklı bir anlaşma yapılmıştır.

Kıbrıs Türkleri:

Kıbrıs'a ait günümüzde birçok neşriyat olduğundan, Kıbrıs Türkleri hakkında burada tafsilat vermeği lüzum görmüyorum. Bizim için Kıbrıs meselesi Türkiye'nin milli güvenliği bakımından en başta gelen bir ehemmiyet taşır. Kıbrıs yalnız bir milli güvenlik davası değil, aynı zamanda bir şark ve garp kültür mücadelesidir ve "Orient-Gksident" meselesidir. Kıbrıs meselesinin evveliyatı çok derin bir felsefeye dayanır. Bu felsefe bizim literatürümüzde belki de hemen hiç lâyük olduğu şekilde aks etmiş değildir. Bu mesele'nin evveliyatı Napolyon Bonapart zamanına kadar çıkar. Kıbrıs meselesi, Mısır, Suriye ve Irak, Türkiye toprakları ilgilidir. 1859 dan sonra Süveyş Kanalı'nın açılmağa başlaması üzerine (Ateş çenberi altında Orta-Şark, İwan Kirchner, Syerrfeuer um Nahost, 1941) İngiltere endişeye düştü. 1865 tarihinde Filistin'e mukaddes yerlerde hafriyat, kazılar yapılması için bir heyet gönderilmesine karar verdi. Bu sırada Mısır, Suriye, Lübnan'daki karışık hadiseler yanında, bilhassa Mısır'ın işgal veya İngiltere idaresine geçmesi meselesi yer aldığından uzak planlara daha yavaş yavaş gidildi. 1872 de Hazret-i Süleyman, Hazret-i Davud ve İsa'nın yaşadığı yerleri tetkik ve hafriyat yapılması plânının tatbikine başlandı. Hafriyat din perdesi altında idi. Aslında mesele daha başka esasa dayanıyordu. Süveyş Kanalı'nın muhafazası için Filistin'de İngiltere'nin yerleşmesi imkânını aramaktı. Gönderilen, arkeolojik tetkik heyetinin başında yüzbaşı rütbesinde Conder adında bir subay bulunuyordu ki, bu heyet buraların haritasını yapmağa muvazzaftı. Mısır'ın ve ilerde kurulacak olan Filistin'in muhafazası gerekiyordu. Bunun için bir deniz devleti olan İngiltere'ye Akdeniz'de stratejik mahallerin tesbiti ve buraların İngiltere himayesi altına alınması mecburi idi. Bu hususta en çok çalışan İngiltere devlet adamlarından Lord Disraeli, Cecil Rhode, Layard ve diğerleri, bilhassa Türk ve İslâm düşmanlığı ile tanınmış olan İngiltere başvekili Gladston oldu. İngiltere diğer taraftan da, Sudan-Kahire ve cenubi Afrika demir yolu plânlarını hazırlamağa başladı ki, bugün Rodosia dediğimiz ve İngiltere'nin bir kolonisi mesabesinde olan davanın da temelleri yine bu devirde Cecil Rhode tarafından atıldı.

Bütün bunları anlatmaktan maksad, devletlerin hayatında coğrafi ve stratejik noktaların muhafatasının pek önemli olduğuna işarettir.

İngiltere'nin şarktaki emellerinin gerçekleşmesi, ancak Kıbrıs gibi stratejik bir adanın elinde bulunması ile mümkündür. Nihayet Berlin Muahedesi'nin açılması sırasında pek darda kalmış bulunan Osmanlı İmparatorluğu (II. Abdülhamid) Kıbrıs için 1878 de İngiltere ile bir anlaşma yapmağa razı olmak mecburiyetinde kaldı. Rusya Kars ve Ardahan'ı işgal edecek ve Rusya buralarını tekrar tahliye ettiği taktirde, İngiltere de işgal ve idaresi altına aldığı Kıbrıs adasını Osmanlı devletine iade edecekti. Malum olduğu üzere, Kıbrıs adası İngiltere'nin işgaline bırakıldıktan sonra burada bulunan Türklerin ve müslümanların durumu, Irak'da olduğu gibi gittikçe zorlaştı. Daha bu anlaşma olmadan evvel, Osmanlı Devleti

Kıbrıs'a 10 bin muhacir yerleştirmek için plân yapmış ve bir kısmını da buraya yollamıştı. Biraz evvel arz olduğu gibi, Filistin'in kurulmasında ve İngiltere'nin Orta-doğu'daki menfaatlerinin korunmasında Kıbrıs adası bir kal'a oldu. Fakat müslümanların burada nüfusca çoğalması ve adada çoğunluğu müslüman Türklerin teşkil etmesi, Türkiye'nin tabii bir ön kal'ası olan Kıbrıs İngiltere için tehlike idi. 1878 senesinden itibaren Kıbrıs'da hristiyanların, bilhassa Rumların nüfusca çoğalmasına ve Türklerin buradan yavaş -yavaş çekilmesine ve nüfusunun azaltılmasına büyük ehemmiyet verildi. Bilhassa zengin ve mahsulden bol olan topraklar, hep müslümanların elinde idi. Rumeli'de olduğu gibi burada da müslümanlar topraklarının bir kısmını satmaya ve anavatana hicret etmeğe yahut diğer ülkelere ilticaya mecbur kaldılar. Birinci Dünya harbinden ve daha sonra Kıbrıs Türkleri üç mühim soru ile karşılaşmışlardır. 1) Kıbrıs'ı terk etmek, 2) Hristiyanlığı kabul etmek, 3) İngiltere tabiyetine geçmek.

Birçok müslüman Kıbrıslılar vatanlarını terk ettiler. Bazı mahallerde tanassur hadiseleri vuku buldu. Fakat geniş ekseriyet İngiltere tabiyetine geçtiler. İkinci dünya savaşında, Almanya'nın tazyikinden kaçan birçok Rumlar Kıbrıs'a yerleşti ve Kıbrıs'da hristiyan ve Rum nüfusu gittikçe arttı. 1931 de Enonsistçiler, burada İngiltere kolonyal siyasetine karşı bazı isyanlar çıkardılar. Fakat Atatürk bu meseleleri kısmen yatıştırmağa muvaffak oldu. II. Dünya savaşında Kıbrıs'da hadiseler pek olmadı, kısmen sükunetle geçti. 1947 de hadiseler başladı. 12 Ada'nın Yunanistan'a terki Kıbrıs üzerinde de müessir oldu. Rumlar bu adanın da Yunanistan'a bağlanmasını Enosisi istiyorlardı. Fakat İngiltere'nin Mısır ve İsrail dolayısıyla adadan çekilmesi bütün bütün Orta Şark'ı terk etmesi gibi mühim bir hadiseyi icab ettiriyordu. Ada 1948 de islahat yapılması ve bir anayasa çıkarılması cihetine gidildi. Fakat adada rumları buna razı olmadılar. Adada referandum yapılmasını istediler. Yunan hükümeti Kıbrıs davasını "Birleşmiş Milletler"e götürdü. Adada "E-OKA" gizli teşkilâtı kuruldu (manası, Kıbrıslıların hürriyeti için Millî teşkilât demektir). Türkiye kendi iç davaları ile meşğül olduğundan, bilhassa 1946 Stalin planı (Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istemesi) dolayısıyla Kıbrıs ile pek meşğül olamadı. Adada bu defa Rusya'nın nüfuzu ile bir komünist partisi kuruldu. Bu parti gerçekte Ortodoks kilisesi tarafından hazırlanmıştı. Arşevak, Makarios başa geçti. İngiltere büyük bir zorlukla karşılaştı. Adadan çekilmesi, hem İngiltere menfaatine aykırı, hem de komünistlerin arzusunu yerine getirmek demek idi. 1950 den sonra, adada Türkler de kendi mal ve can emniyetlerini korumak için "Volkan" adında bir teşkilât kurdular. Türkiye Kıbrıs'ın Rum idaresine geçmesine muhalif idi. 1954 Eylül hadiseleri çıktı. Bilindiği üzere 19 Şubat 1959 da Londra'da bir anlaşmaya varıldı ve Zürih'de tasdik edildi. Kıbrıs'da bazı yerler İngiltere himayesinde kalmak üzere, Kıbrıs'ın müstakil bir cumhuriyet olması esası kabul edildi, bir anayasa yapıldı. Buradaki cemaatlerin yapacakları intihaba göre bir prezidial rejim kuruldu. Cemaatler tarafından intihab olacak bir zat başkan ve diğeri de başkan vekili olacaktı. Üç şahsiyet bu intihapta devlet başkanlığı için 1959 Ara-

lık'ında mücadele ettiler. Arşevек Makarios 144 bin rey ile başkanlığa, Sol Radikal partinin başkanı olan Klerides ise ancak 71 bin rey alabilmişti. Buna mukabil bütün Türkler Fazıl Küçük'ü cumhurbaşkanı yardımcılığına seçtiler.

Kıbrıs anayasasına göre: Kıbrıs vekiller heyetinde 7 rum ve 3 Türk vekil bulunacaktı. ordunun miktarı 3 bin kişi olacaktı. Bunun % 60 rum, % 40 ını Türk teşkil edecekti. jandarma, polis teşkilâtında eşit bir sistem kurulacaktı. Kıbrısın iki ayrı müstakil devlet olması kat'i surette kabul edilmeyecekti. Kıbrıs'ın emniyeti bakımından bir miktar Türk ve bir miktar rum askeri birlikleri burada bulunacaktı. 1963 hadiselerinden sonra, Kıbrıs'da siyâsî durum tamamen değişmiştir. Türkler maruz kaldıkları hadiseler dolayısıyla, bir çok topraklarını terk ederek, daha emin olan ve çoğunluğunu Türk teşkil eden yerlere göç etmişlerdir. Adada Türkler'in en çok maruz kaldıkları tehlike iktisadi güçlüklerdir. Birçok Kıbrıs Türk tüccarları, esnaf ve sanatkârlar işsiz güçsüz kalmışlardır. Bir nev'i müstehlik durumundadır. Adada Türkler'in istikbâli gün geçtikçe tehlikeli bir durum arzlemektedir. Bilhassa Türkler'in müdafaasız kalması, adanın elden çıkmasına mühim bir amil olabilir. Her ne kadar şimdilik bir sükunet havası esmiş olsa dahi tarihî hadiseler göz önünde tutulmak mecburiyeti vardır. Zira Kıbrıs meselesi sükunet bulmayacaktır. Burada üç büyük devlet mücadele halindedir. İngiltere, Amerika, Rusya, Araplar için Kıbrıs İsrail davası dolayısıyla bir Amerikan, İngiliz üssü kabul edilmektedir. Rusya sosyalist Arab alemine nüfuz ettiği için, Kıbrıs'daki Arab görüşünü müdafaama etmektedir. Esas bu memleketin sahibi olan Türkler ise, bu şartlar altında bir bekleme siyaseti içindedir. Yunanistan Enonis fikrinin bütün Dünyada iki asırdan beri yaymış, İsrail ise bu fikrin mudafii olmuştur. Burada Türkler'in durumunun ne suretle çözüleceğini ancak istikbâl gösterecektir. Fakat kesin olan bir nokta var ise o da, memleketimizde hürriyet ve demokrasi mücadeleleri olsa dahi, Kıbrıs davası Türkiye'nin istikbâli ile alâkalıdır. Bu hususta yapılması lazım gelen tedbirler her gün biraz daha artırılmalı, Kıbrıs üzerinde ilmî ve siyasi ve askerî çalışmaları, Yunanistan'da Küçük Asya Enstitüsü gibi bir enstitü kurularak çalışmayı entitüsyoner bir hale getirmelidir.

Kıbrıs davasından bir ric'at, Türklük ve hattâ memleketçilik davasının bir hayalden ibaret olduğunu hafızalardan silmeye, manevî büyük bir sukuta ve hattâ daha başka ayrılmalara yol açacak kadar mühimdir. Bu meselede takib edilecek siyaset, elde edilecek başarı "Dünya Türklüğü, Türk Dünyası" üzerinde de müessir olacak ve Türkiye bir çok tehlikeleri bir anda sırtından atmağa muvaffak olacaktır. Zira bugünkü dünya siyaseti muvacesesinde bu durum ümitsiz ve bir hayalperestlik değildir. Burada bulunan 120 bin Türk'ü bizim Türkiye'de yerleştirmemiz gayet basit bir meseledir. Fakat böyle bir siyaset ana vatanın istikbâlde bütün millî güvenliğini sarsar.

Batı Trakya: Yunanistan'da yaşayan Türkler:

Batı Trakya, bilindiği üzere, Meriç nehri, Karasu, Rodop dağları ve Ege denizi arasındaki muntikadır. 15 km² bir araziyi ihtiva eder. Osmanlı devletinin

son mülki taksimatına göre, bugün Batı Trakya adı ile anılmış olduğumuz toprakların bir kısmı Edirne vilâyetinde Gümülceine sancağı, Dedeağaç sancağı'na ve diğer birkısmı da Drama sancağına bir kısmı da Siroz sancağına bağlı bulunuyordu. Batı Trakya'nın bazı yerleri ise Selânik Vilâyetine ait idi.

Burada oturan ahalinin nüfusu 1910 sayımına göre cem'an 430 bin idi. Türkler'in sayısı 325 bini aşırıyordu. 56 bin kadar Bulgar ancak 30 bin Yunan idi. Rodoplar'ın bazı yerlerinde 11 bin kadar müslüman Pomaklar vardı. Bazı azınlıkları ihtiva etmekle beraber tam manasiyle bir Türk ülkesi ve Türk kültür ve ananeleriyle yoğrulmuş bir bölgedir. Bugün tarihi gerçekleri birer birer incelediğimiz zaman görüyoruz ki, 19. ve 20. yüzyılda Türkler'in maruz kaldığı felâkete hiç bir millet maruz kalmamıştır. Bu durum 1815 den beri siyâsî bir problem olarak ortaya atılmış olan Şark Mezelesi'nin, Türk milletine ortadan kaldırmağa ve Türk devletlerini yıkmaya hedef ittihaz edilmiş olan Hristiyan âlominin meydana attığı bir siyâsetin eseridir. Ancak büyük Atatürk bu hâli 1922 Ağustos zaferi ile durdurmuştur. Fakat Türk milleti hakkında düşünülen eski düşmanlık tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Bugün Batı Trakya bu düşmanlığının en iyi bir örneği, misâli olarak el'an devam etmektedir. Bu havali eski Osmanlı dilinde "Sultan Yeri" diye tanınmış, güney Rodop dağları padişahların çok kere ava gittikleri bir diyar olmuştur. Batı Trakya 1330 tarihinden, itibaren, Türkler'in ve Ahiler'in Balkanların güneyine sarktığı ilk topraklardır. Rumeli Aydınoğulları'ndan Gazi Umur Beğ'in Selânik ve havalisinde yaptığı harekât ile başlamıştır ki, Rumeli'nin ilk adı da, bazı rivayetlere göre Gazi Umur Beğ'in namına "Umur İli" tabirinden çıkmıştır. 1878 senesine kadar, Türk ülkesine hiçbir düşman ayağını basamamıştı. 1873 de Rus orduları, Şıpkayı açtıktan sonra, güney Rodoplar'a da sarkmaya başladılar. Fakat daha o zaman bu kahraman ülkenin evlatları toplanarak Ayastafanos Anlaşması karşısında, Bulgaristandan ve diğer yerlerden Batı Trakya ve havalisine iltica ederek düşmanla karşı karşıya savaşmışlar ve ülkelerine düşman ayağını sokmadılar. İlk olarak bir "cumhuriyet" kurmak için resmen Osmanlı İmparatorluğuna ve yabancı devletlere müracaat ettiler. Osmanlı hariciyesi ve dış siyâseti bir keşmekeş, hattâ bazı işlerde bir hıyanet içinde bulunuyordu. (Ermeniler'in Berlin Muahedesinde sefaret memurlarının müracaatı, Dr. Koschet'in felâkettten Osmanlı Devleti'ni çok daha önceden haberdar ettiği gibi) Fakat Batı Trakyalılar, bir Cumhuriyet kurmağa imkân bulamadılar. Osmanlı İmparatorluğu El'an Yenipazar'ı elinde tutmak ve buradan Bosna-Hersek'e ve Arnavutluğa nüfuz ederek hâkimiyetini temini düşünüyordu. (Vaktiyle bu yanlış siyâset yüzünden Bosna-Hersek'de tehlikeye düşmüştür. Bosnalıların eğer harekâtı desteklenmiş olsa idi koca Bosna-Hersek'de bugün büyük bir kısmı Türk nüfusuna dayanan müstakil bir devlet kurulmuş olacaktı).

Berlin anlaşması bu düşüncelere bir sed çekti. Bulgarlar'ın muhtariyet kazanmaları, Yunanistan 9 bin km² araziye Epir ve Teselya'yı elde etmeleri, Batı Trakya ve Rumelide yaşayan Türkler'in hayat, mal, can ve vatanlarını daha büyük bir teh-

likeye sürükledi (Milliyet meselelerine ehemmiyet verilmemesi bunun başlıca sebebi-
bidir. Bundan başka Osmanlılık fikrinin yayılması daha önemlidir).

Balkan harbinde Batı Trakyalılar yeniden ayaklandılar 31 Ağustos 1913 de bir Batı Trakya Cumhuriyeti kurmağa teşebbüs ettiler. Fakat bu cumhuriyet çok kısa sürdü. 1915 de Batı Trakya'da yeni bir hareket başladı. Millî mücadele şeklinde olan bu harekâta Batı Trakya ahalisi yeniden silaha sarıldı. 1920 de Gümölcine merkez olmak üzere yeni bir hükümet kuruldu. Fakat 1923 de Batı Trakya topraklarının bazı şartlar altında Yunanistan'a bırakılması üzerine' Batı Trakya İstanbul'daki Rumlara mukabil olmak üzere yurtlarında yaşamaları ve İstanbul'da bulunan rumların sahip oldukları haklara aynen Batı Trakyalıların da sahip olmaları ileri sürüldü.

Millî mücadele esnasında büyük Atatürk bazı Trakya ileri gelenleri ile görüşürken "Bu Türk vatan parçasının yabancılara müstemleket olmasına razı olmayız" demiştir. Hattâ 1936 da Yunan başvekili Meteksas'la konuşurken "biz Batı Trakya Türkleri'ni Lozanla kıymetli bir emanet olarak size bıraktık, onların rahat ve huzuru Yunan hükümetinin garantisi altındadır. Bu itimatın gevşememesi için Türkiyedeki rumların huzur ve rahatı gibi elimizde bir teminat vardır" demiştir. Maalesef tarihi hadiseler II. Dünya savaşının çıkması, Yunanistan ile münasebetlerimizde Atatürk'ün bu iyi ve doğru siyasetini izlemek imkânını vermemiştir. Fakat buna mukabil Yunanistan II. Dünya harbine girdiği ve çeşitli ihtilâl ve iflaslara maruz kaldığı halde, Türkiye ve Türkler hakkındaki siyasî görüşlerinde ve ideolojilerinde asla tarihi Filhellenizm, Etniki Eteryâ, Ortodoks Kilisesi teşkilâtı ve daha sonraları Enosis ve Eoka hareketlerinden vazgeçmemiş, her fırsatta Türk milletine ve Batı Trakya Türkleri'ne iktisadî, siyâsî ve kültürel tazyikte bulunmaktan feragat etmemişlerdir.

Bu durumda mes'ul yalnız Yunanistan'ı görmek kâfi değildir. Kendimizi de mes'ul görmemiz lâzımdır. Yunanistan'da bir zabıt kâtabi memur olmak ister ve bunun için imtihan açılırsa, imtihan sualinin başında "İstanbul'un surları hangi Bizans imparatorları zamanında yapılmıştır. yahud Türkiye'den Yunanistan'a kaçbin kişi ve ne sebeben göç etmek mecburiyetinde kalmış" gibi sualler sorulur. Bu hal yalnız bir küçük memuriyette cari değildir. Bütün kültürel sahalarda Yunan millî hislerinin kuvvetlenmesi için, Türk düşmanlığını beşikteki çocuktan en baştaki devlet adamına kadar yaşaması şarttır.

Yunanistan'ı kısmen dolaştım. Gümölcine, Selânik, Tırapoliçe, Delfi, Atina, Epidavrus havalisini gezdim. Yunanistanda bugün resmen 120 bin Türk yaşamaktadır. Gerçekte Türkçe konuşan insanların sayısı milyonu aşmaktadır. Fakat burada bulunan Türkler her bakımdan büyük bir baskı altındadırlar. Türkler'e ait bütün camiler, mescidler tahrib edilmiştir. Akropol'da Ateneos mâbedine çıkan merdivenler civardan getirilen Türk mezar taşlarından yapılmıştır. Bunların üzerinde eski harflerin izlerini görmek ve bir kısmını okumak kabildir. Selânik'de

el'an bulunan fakat minaresi yıkılmış olan bir cami ikiye bölünmüştür. Bir kısmın da sinema oynar. bir kısmında ise kahvehane vardır. Mihrab yerlerinde blardo salonu bulunduğunu bizzat gözümüzle gördük. Selânik'in en turistik yerlerinden biri de Beyaz Kuledir. Bu kule Türkler tarafından hatırımdan kaldığına göre Kanunî zamanında yapılmıştır. Buranın Türkler tarafından yapılmadığı, eski bir kulenin bakiyesinin tamir edildiği gelen turistlere anlatılır.

Batı Trakya Türklerinin ahvalini anlatmağa imkân yoktur. Burada yaşayan Türkler bir yunan vatandaşı muamelesi görmek şöyle dursun, her gün hayat, mal, can endişesi içindedirler. Mühendislik, doktorluk, mimarlık, profesörlük ve daha yüksek tahsil görmesi icab eden mesleklerin kapıları burada Türkler'e tamamen kapalıdır. Trakya'da çıkan Türk matbuatı büyük sansüre tâbidir. Büyük ticaret tamamen Rumların elindedir. Türkler askerî okullara kabul olunmaz. Parlamento seçimlerine Türklerden bir milletvekili seçme, siyasî zevahiri kurtarmaktan başka bir şey değildir. Yunanlılar kendi aralarında kasten İstanbul adını kullanmazlar. hep Kostantinoyle derler. Hattâ bir ara bu düşmanlık o dereceye varmıştı ki, Selânikteki Atatürk'ün evinin Selânik imar planı gereğince yıkmağa karar verilmişti. Fakat Türkiye hükümetinin 1962 de yapmış olduğu tezebbüs ile Atatürk'ün doğduğu evin yıkılması planı değiştirilmiş ve bunun için bir miktar masraf da verilmiştir. Gümölcine'de bir Türk lisesi vardır. Fakat burada Yunanlılar'ın Türkiye'de bulunan çeşitli mektepleri gibi hürriyetleri yoktur. Türkiye ve Türk tarihi hakkında malûmat vermek ancak yunan maarif vekilinin gösterdiği plan dahilinde yapılır. (Batı Trakya meselesi hakkında bir çok makaleler, kitaplar vardır. Bizzat Batı Trakya Mecmuası Yunanistandaki Türkler'in acı durumunu ve maruz kaldıkları hadiseleri yazmaktadır. Fazla malûmat için müracaat olunabilir).

Batı Trakya'nın tamamen Rumlaştırılması Türkiye için bir tehlikedir. Çünkü bundan sonraki hedef doğu Trakya olacaktır. Buna mukabil Türkiye, eğitim sisteminde bilhassa Üniversitelerimizde bir Yunan dostluğu hakimdir. Bundan bir kaç sene öncesine kadar, Yunan uyruklular imtihansız Teknik Üniversite ve diğer üniversitelelerimize imtihana tâbi olmadan girerlerdi. Sonradan bu usul bir iki sene evvel kaldırıldı. Türkiye, bütün eski Yunan eserlerini olduğu gibi muhafaza için büyük bir gayret sarfetmektedir. Agoralar'ı eski tarihe karışan harabeleri yer altından turist celbi diye açarız. Fatih'in yaptırdığı "simkeşhane" yi yıkar Teodosyüs'ün sarayının taşlarını meydana çıkarır ve bunu ilim, kültür adına büyük bir marifet sayarız. Türk Dünyası bundan elbetki memnun değildir. Selânik'de bugün rehberlik yapan Yunanlılar'ın mühim bir kısmı hep İstanbul'da arkeoloji tahsil eden gençlerin elindedir. Bu hal Ziya Gökalp'ın bana bir sözünü burada söylemeğe mecbur ediyor: "Müstehaseleri canlandırmaktan ise, canlıları müstehaseleştirmeliyim." Türkiye milletlerin bir müzesi olarak memleket değildir. Türkiye, yaşamak için kendi ruhuna ve milliyetine ehemmiyet vermek mecburiyetindedir. Dünyanın en büyük Ortodoks mektebi Heybeliada'dadır. Bütün dünyanın her yerindeki Ortodoks aleminden ve Hristiyan dostlarından buraya talebe gelir. Ya misafir ya mukim

olarak oturur bir çok şeyler öğrenir. Biz bu kadar tolerans ve müsamahakâr davranırken, Türkler'in Yunanistan'da küçük bir lisesine dahi her an müdahale edilir. Artık bu durum karşısında Batı Trakya söz konusu olamaz. Atatürk'ün kurmuş olduğu yolda yürümek zaruretindeyiz. Biz Rum vatandaşlara ne kadar müsamahakâr davranıyor isek onların da dostluğumuz dolayısıyla Türkler'e aynı dostane muameleyi göstermesi lazımdır. Aslında Lozan anlaşması gereğince, Rumlar yalnız İstanbul'da ikamete mecburdurlar. Başka yerlere gidemezler. Halbuki Türkiye, Rumlara bir Türk vatandaşı gibi her yerde ticarethane açmağa, her mesleğe girmeğe hak vermiştir. Bir Türk Trakya hududu dışında ticaret bile yapamaz, bütün ticaret rumlara münhasırdır. Hattâ işittiğim bir rivayete göre Yunanlılar, II. Dünya savaşında ve hemen savaştan sonra 40 bin kadar Türk ve İslâmî Teselya'da imha etmişlerdir. Bu hususta daha fazla söylemek istemiyorum. Kusur ve kabahat bizimdir. uyanık olmak, zaman hesaplamak kültür hayatımızda yeni bir düzen kurmak zaruridir. Yoksa ideallerimizi tahakkuk ettirmek bir hayal mahsulü olur.

Sovyet Rusya'da Yaşayan Türkler:

Sovyet Rusya'da yaşayan Türkler hakkında malûmat vermeden evvel Sovyetler Birliğine toplu bir bakış yapmak lâzımdır. Sovyetler Birliğinin resmî adı "Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetler Birliği" dir. Kısaca "Soviet Üniön" diye ifade olunur. Batı dillerinde UDSSR olarak gösterilir. Türkiyemizin resmî makamlarınca kullanılan tâbir "Sovyetler Birliği" dir. (Memleketimizde bir yazar eserinin adını Sovyet Rusya İmparatorluğu namı altında yayınlamıştır ki, bu bir hatadır. Zira bu gibi terimlerin efkâr-ı umimiyede yerleşmesi zararlıdır.) Sovyetler Birliği, arz'ın 1/6 ne yayılmış, 22 milyon 400 bin km² araziyi ihtiva etmektedir. 1959 nüfus sayımına göre, 208 milyon iken 1969 da nüfus 240 milyona çıkmış bugün ise 258 milyonu bulduğu kesin olarak tahmin edilmektedir. Bu topraklarda 10 muhtelif millet yaşamaktadır. Birliği teşkil eden cumhuriyetlerin sayısı ise 15 tir. 1) Sovyet Rusya Federal Cumhuriyeti: Bu cumhuriyet 17 milyon km² araziye ve 1967 tahminlerine göre 117 milyon 400 bin nüfusa sahiptir. Bu federasyon en büyük federal cumhuriyettir. Esas devletin resmî adında Rusya kelimesi yok iken, Rusya'nın en geniş topraklarına ve en çok nüfusuna mâlik bu federal cumhuriyetin adı sonradan resmen "Sovyet Rusya Federal Cumhuriyetleri" adını almıştır. Bu cumhuriyet bir takım muhtar bölgelere sahip olmak üzere bir çok milletlerden müteşekkildir. 1957 de Finlandiya'dan almış olduğu Kareliye bölgesi, Komi, Mari, Çuvaşlar, Ulmurtlar, Başkır, Tatar, Morodin, Osetler, Yakutlar, Kuzey Yakutlar ve daha bazı Türk ve diğer kavimlerin oturduğu ülkelerde yaşayan milletlerdir. Bazı yerler muhtariyete haizdirler. Bundan sonra sıra ile 1) Ukranya, 3) Beyaz Rusya, 4) Estonya, 5) Litvanya, 6) Muldavya, 7) Ermenistan, 8) Özbekistan, 9) Kazakistan, 10) Gürcistan, 11) Azerbaycan, 12) Kırgızistan, 13) Tacikistan, 14) Türkmenistan, 15) Litonya gelmektedir.

Burada görüldüğü üzere resmen Sovyetler Birliğine dahil bulunan 14 cumhuriyet içinde 6 tane Türk ülkesi vardır. Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Azerbaycandır. Bu ülkeler, Sovyet devlet sistemi içinde resmen müstakil birer cumhuriyettir. Fakat idarî, içtimai, iktisadî, kültürel bakımdan tamamıyla Sovyet Rusya Federal Cumhuriyetin baskısı ve idaresi altındadır. Müstakil Cumhuriyet adının yalnız kitabda yeri vardır. Gerçekte istiklâlden buralarda söz etmek bir cinayet sayılır. Bundan başka Rusya'da yaşayan Türkler'in bir kısmı da surette muhtariyeti haiz bölgelerde yaşamaktadırlar. Bunların başında Dağistan, Karakalpak muhtar bölgesi, Osetler, Çuvaşlar, Doğu ve Batı Yakutlar ve daha diğer bazı Türk boyları ve ayrıca Üngrafin (Turan milletlerinden sayılanlar), Udmurtlar Komiler, Mordovlar da ayrı gurublar halinde birer muhtar bölge teşkil ederler.

Bugün İdil-Ural Türkleri dediğimiz ve eski büyük Kazan Hanlığı'nın topraklarını teşkil eden Ural-Volga nehirleri arasında ki bölgede kitleler halinde yaşayan durumu diğer cumhuriyetlerde yaşayan Türkler'e nazaran daha büyük müşkil bir durum arz etmektedir. Bu Türkler, büyük bir asimile siyasetine maruz bulunmaktadırlar.

Kolonizasyon ve Asimilasyon:

Buraya kadar vermiş olduğumuz özet malûmattan da açıkça belli olduğu üzere, Sovyetler Birliğinde yaşayan Türkler ve Türk ülkeleri, Rus devletinin birer kolonisi, müstemlekesi olmuştur. Nitekim Walter Kolarg, 1967 de yazmış olduğu eserine Rusya ve Kolonileri "Russia and her Colonies" adını vermiştir (Londra, 1967). Milyonlarca kilometre kare bir araziye yayılmış ve yalnız Rusya'da 50 milyondan fazla bir nüfusu ihtiva eden büyük Türk kitleleri bir kolonizasyon ve asimilasyon tehlikesi ile karşı, karşıya bulunmaktadırlar. Dikkat edilecek olursa Sovyet Birliği, devlet tolakkisi ve dünya görüşü itibariyle resmen müstemlekeciligi reddeden Karl Marx ve Lenin nazariyelerine dayanmaktadır. Fiiliyatta ise kelimenin tam anlam ile Sovyet Birliğinde hâkim olan devlet tolakkisi ve dünya görüşü kendi nev'ine mahsus birer, Rus müstemlekeciligi bir asimilasyon siyasetine dayanmaktadır. Bu hususta Prof.Dr. Suat Bilge'nin "Milletlerarası Politika" adı, altında 1966 da yazmış olduğu eserinde vermiş olduğu malûmatı, aynen buraya zikretmeği faydalı buluyorum. Suat Bilge diyor ki "Stalin zamanında milliyetçilik hakkındaki görüş iki devre geçirmiştir. İlk önce Lenin zamanında, Sovyet Birliği'ni meydana getiren milletlere bir çok alanlarda tanınan bağımsızlık yavaş yavaş kaldırılmış ve bunların her alanlardaki işleri Moskova'da kurulan geniş yetkili merkezî komitecilik aracılığı ile yönetilmeğe başlanmıştır. (s. 261)". Fakat Suat Bilge Stalin devrinin 1938 senesine kadar geçen birinci devrede Rusya'daki milliyetçilik düşünceleri hakkında fazla malûmat vermez. Gerçekte daha Lenin zamanında, Rusya'da yaşayan milletlere karşı bir facia başlamıştı. Lenin, amele diktatoryasına dayanarak, Rusya'da Karl Marx'ın nazariyelerinin tatbik olunacağına

inanmıştı. (Bu hususta arzettiğim malûmat 1924 yılında Lenin'in vefatı üzerine o devirde memleketimizde çıkan Yeni Kafkasya adlı mecmuanın 1340/1342 sene ve 9. sayısından alınmıştı). Fakat Lenin Kremlin sarayına oturduğu vakit bunun kabil olmadığını gördü ve Kızıl Bolşevik siyasetini tatbik ederek, Sovyetleri teşkil eden milletlere karşı büyük mezalime başladı. Komünistler hürriyetle başladılar işi esaretle bitirdiler. Lenin ismi tarihe karışmış olsa dahi, bu isme merbut bulunan mezalim daha geçmiş değildir. Bu sözler Lenin hakkında söylenmiş en doğru fikirleri bir araya toplamış olduğunu daha sonra yani ölümünden sonra vukubulan hadiseler göstermiştir. Stalin devrinde (1924-1953) II. Dünya harbi ufukta belirmeğe başladığı zamana kadar Rusçuluk ve asimilasyon siyaseti sür'atle tabik edilmeğe başlanmış milyonlarca insan "bilhassa Türkler" büyük facialarla karşılaşmıştır. II. Dünya harbi esnasında Almanya'nın tazyiki karşısında Rusya'da kısmî bir hürriyet havası esmiştir. Fakat harbten sonra kolonizasyon, asimilasyon, Rusçuluk, Rus milliyetçiliği daha şiddetlenmiştir ve halen bu durum Rusya'da değişmiş değildir devam etmektedir. Fakat buna rağmen Rusya'da millî cereyanlar kabil olmamıştır. Suat Bilge'nin, milletlerarası milliyetçilik meselelerini inceledikten sonra netice olarak vordığı hükmü burada kaydetmek faydalı olacaktır. "Her memleketin işçileri kendi millî hükümetlerinin arkasında toplanmıştır. Marx'ın sınıf dayanışması milliyete sadakati önleyememiştir... Zor kullanılan yerlerde milliyetçilik komünizme karşı koymuştur. Doğu bloku içinde bile milliyetçilik Yugoslavya, Macaristan, Polonya'da baş kaldırmıştır. Milliyetçilik hayatîyet ve gelişmesini her memleketin özelliğine göre devam ettirecek gibi gözükmektedir. aynı eser, s. 293" diyerek bir karara varmıştır. Tarih isbat ediyorki, bir memlekette rejimlerin değişmesi, o memleketin, iç ve dış siyaseti üzerindeki temel görüşü ve düşüncelere müessir olmamaktadır. Rejimler ne kadar değişirse değişsin bir devletin varlığını istinâet ettirdiği temel fikirler değişmiyor. Bu bakımdan kesin olarak ifade edebiliriz, I. Petro (1676-1725). II. Katerin (1762-1796) devirlerinde bütün olarak çarlık Rusya'sında Rus olmayan milletlere karşı takib olunan siyaset ne ise bugün de başka isim ve başka terimler altında hemen aynı şekilde devam etmektedir. Sovyet Birliği, vaktiyle tâbir olduğu üzere "Milletleri öğüten bir değirmen" gibidir. İşte bu değirmen nasıl işler şimdi bu ciheti aydınlatma çalışalım.

Vaktiyle II. Katerina bir sözünde "kuvvetle alamıyacağım memleketleri önce içinden inhilal ettirir, sonra çirasını zabt ederim." Bunun başlıca misâli 1783 senesinde, Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya ilhakıdır. Gerçekten Katerina bu öz Türk ülkesini 1771 istilâlarından sonra içinden yıkmağa başlamış, bilindiği üzere, Şahin Giray'i elde ederek Kırım'ı zabtetmiştir. Her ne kadar Şahin Giray bu hıyanetin cezasını görmüş ve hayatına mal olmuş ise Kırım elden gitmiştir. Hattâ Osmanlı İmparatorluğunu bile bu Rus siyaseti içinden yıkmıştır. II. Mahmut, Rusya'nın himaye ettiği Fener Beyleri ve Patritkhane'nin tesiri altında kalmış bulunan meşhur Halet Efendi'nin tesirlerinden kendini kurtaramadı. Sırp, Yunan,

daha sonra Bulgar ayaklanmalarında, aldatıcı Rus siyasetinin tesirleri vardır. 1877/78 harblerinden evvel, Rusya'nın İstanbul sefiri İgnatıyef, çar'ın Osmanlı Devleti'ne harbetmesini kararlaştıracak olursa, büyük ordulara ihtiyaç kalmıyacağını ve kendisinin imparatorluk camiasında hazırlamış olduğu gizli teşkilatın mühim hizmetleri olacağını yazmıştı.

Rusya'da yaşayan Türkler de Rusya'nın bu tarihî tecrübelerden elde ettiği siyasete karşı gelmediler. Bilindiği üzere, 1917 de Çarlık idaresinden kurtulmak için Rusya'da "Basmacı" adı altında millî bir hareket bir teşkilât kurulmuştu. Bu hareketin Türkistan ve umumiyetle Rusya'da yaşayan Türkler'in millî tarihinde ehemmiyetli bir mevkiî vardır.

Basmacı tâbiri, bastırmaktan baskıncı mânâsına bir nev'i millî çete teşkilâtı idi. Basmacılar bir nev'i kuvvayı millîye mensupları idiler. Aralarında Türk destanlarını okur, Türkler'in Rus istilâsından kurtarılması için köylerde, şehirlerde, dağlarda gizli gizli teşkilât kurarlardı. Bu millî hareket dört membadan, dört kaynaktan kuvvet alıyordu. (bk. Bay Mirza Hayıt, Türkistan'ın 20. Jahrhundert, Darmstadt 1954, s. 185). Bu dört memba şunlardır: 1) Ortodoks baskısına karşı islâmîyeti müdafaa eden din adamları, ilmiyye sınıfı idi, Şeriat işleri ile meşgûl olanlar, hocalar, köylüler Basmacı hareketini teşvik ediyorlardı. 2) Zengin Burjivazi sınıfı idi. Bu sınıf zengin bir zümre olduğundan, Türkistan'ın istiklâlini ilân ederek, komünizmden kurtulmak ve kapitalist ve bir devlet sistemine doğru giden millî bir Türkistan kurulmasını istiyorlardı. Bu sebeple Basmacı hareketini destekliyorlardı. 3) Bu sınıfın zengin arazi sahibi, aristokrat, Türkistan Beğleri idi. Bunlar kendilerine ait toprakların komünistler tarafından zaptedilmesine, mülkiyet, haklarının ortadan kaldırılmasına karşı bulunuyorlardı. Bu sebeple Türkistan istiklâlini ve millî bir hükümet kurulmasının taraftarı olup Basmacılar'ı destekliyorlardı. 4) Bu dördüncü sınıf bizzat köylüler idi. Bunlar da kendi topraklarını muhafaza etmek bilhassa elde etmiş oldukları mahsulâtı, ürünlerin muhafaza etmek ve bunları Komünistlerin paylaşmasından kurtarmaktı. Bu suretle Basmacı hareketinin muaffakiyetini tek çıkar yol görüyorlardı.

Şüphesiz ki böyle bir millî hareketin başlaması üzerinde millî hislerin de mühim rolü vardı. 19. asrın yarısından sonra millî hisler, Doğu Türkleri arasında yavaş yavaş edebiyat ve dilde yer almağa baladı. Bunların başında Ahundzade Mirza Feth Ali (1818-1878) gelir. Ahundzade 1863 de İstanbul'a gelmiş islâm alfebesinin islahı hakkında yazdığı eserini Keçecizade Fuat Paşa'ya takdim etmiştir. Mirza Feth Ali, Türk fikir ve edebiyatı hakkında hizmeti bulunan mühim bir zat olup, ilk Türkçe tiyatro yazar bir muharrirdir.

Buharalı Şeyh Süleyman Efendi, Cemaleddin-i Efganî, yine Azerî muharrirlerinden Melekzade Hasan Beğ gelmektedir ki, bunlar arasında neşriyat yapan en meşhur zat Kırımlı İsmail Gasprinski Beğdir. "Rusya Müslümanlığı" adı altında 1881 de neşrolunan makaleleri ve diğer "Tonguç yani ilk evlat manasındadır"

gelen gazeteyi neşretmiş Türkçeyi ve Türk müslümanlarını müdafaa etmiştir. Aynı zamanda "dilde ve fikirde işbirliği" istiyordu. Kazan Türklerinden Şahabeddin Mercan gibi bir çok dil, din, kültür sahasında verimde bulunan kimseler yetişmişti. Fakat Rusya'nın tazyiki Türk fikir hayatının gelişmesine mühim bir engel teşkil etmişti. Nihayet Çarlık Rusya'sının devrilmek ihtimali karşısında Basmacı hareketi ve gittikçe kuvvetlendi. Bilhassa bugünkü Özbekistan'a ait olan Fergana bu hareketin merkezi haline geldi. 1917 Rusya Bolşevikleri (Bolşevik rusçada, çoğunluk taraftarı olan harekete verilmiş bir tâbirdir. Bunlar 1903 ten beri Radikal-Sosyal Demokratlardı. Bunların karşısında daha mutedil olan bir gurup vardı ki en-Menşevski derlerdi). Lenin 1917 de ihtilâlin başına geçince evvelâ hürriyeti ilân lara da ettiler. Basmacılar da Türkistan'ın, Türkistan'a ait bir hür ülke olduğunu ümit etmeğe ve müstakil bir devlet kurulması emeline düştüler. Basmacı hareketi iyi teşkilâtlandırılmamıştı. Doğu Türkleri'nin liderleri arasında tam bir görüş ve her birliği yoktu. Çarlık devrinde olduğu gibi, Rusya için mühim bir ticarî, iktisadî sahada zengin olan Türkistan'da böyle millî bir hareketin Bolşeviklerin de zararını mucib olacağı Lenin ve taraftarlarının dikkat nazarından kaçmadı. Bolşevikler Basmacı hareketini evvelâ silahgücü yolu ile bastırmağa, çalıştılar Fakat muvaffak olamadılar. Bütün Türkistan'da yer yer isyanlar devam ediyordu. Rusya bu aşiret beğlerinin yahut zadegân sınıfın idaresi altında çalışan millî Türkistan teşkilâtını dağıtmak için Basmacı liderleri arasında nifaklar çıkardılar. 1918 de Basmacı hareketinin merkezlerinden olan Kokand'da, Rus tazyikine karşı hazırlıklar ikmâl edildiği vakit burada kurulmuş bulunan millî Türkistan hükümetinin bazı azalarını elde ettiler ve böylece Rusya'ya karşı girişilen mukavemet çözümeğe başladı. Bazı Türk liderleri Rusya'nın aldatıcı siyasetine kapıldılar. Ve böylece Basmacı hareketi Ruslar tarafından yavaş yavaş dağıtıldı. Lenin Orta Asya'daki Türk ayaklanmalarını siyasi yoldan çözmek ve Moskova ile Türk liderlerini anlaşmağa mecbur kıldı. 1922 senesi sonlarına doğru Moskova'da bizzat Türk liderleri ile yapılan görüşmelerden sonra Rus orduları Basmacı hareketinin bütün Türkistan'da bastırdı. Bunun gibi Doğu Türkistandaki millî hareket ve Rusya ve Çin arasında yapılan gizli anlaşmalarla bertaraf edildi. Özet olarak Doğu Türkistan meselesini de şöylece toplayabiliriz. 1877 de Gungarya ve havalisi Çin'in Sinkiang eyaletini teşkil ediyordu. Çinliler burayı ellerine geçirdikten sonra bu eyalette şiddet kullanarak doğu Türkistanlılar'ın ayaklanmalarına mani olmuştu. Rusya'da 1917 ihtilâli başladığı vakit Doğu Türkistanda'da Çin Basmacı hareketinin tesirleri görüldü. Doğu Türkistanlılar Çin'e karşı ayaklandılar. Ruslar bu fırsatı elden kaçırmadılar. 1920 de Doğu Türkistan'da nüfuzlarını sağlamak amacı altında, Doğu Türkistan liderlerine Çin'e mukavemet için silah yardımında bulundular ve bazı anlaşmalar yaptılar. Doğu Türkistanlılar ile Çinliler arasında mücadele gittikçe şiddetlendi. Rusya 1924 de Batı Türkistan'ı taksim etmeğe ve burada yeni bir nizam kurmağa muvaffak olduktan sonra, Doğu Türkistan'daki mücadelelerin Batı Türkistan'a sızması için yardımı kestiler ve bu defa Çin ile gizli bir anlaşma yaptılar. Bu suretle Doğu Türkistanlılar bir taraftan Çin diğer taraftan Rusya

arasında iki ateş altında kaldılar. Hoca Niyaz idaresindeki Doğu Türkistan mücahitleri bir müddet Çin'e karşı müdafaa ettiler ise de muvaffak olamadılar. Rusya Çin'e bizzat askerî yardımda bulundu. Doğu Türkistan Çin'e karşı müdafaada bulunamadı. Uzun bir zaman burada Çin askerî birlikleri ile Doğu Türkistan çeteleri arasında bir nev'i gerilla harpleri devam etti. 1934-1943 senelerinde devam eden bu mücadelelerde bir çok miliyetçi Doğu Türkistanlılar mal ve canlarını kaybettiler. Doğu Türkistan'ın liderlerinden olan Osman Batur ve arkadaşları esir edildi ve kurşuna dizildiler. Bu mücadelelerden kaçan bir kısım Doğu Türkistanlı uzun yıllar savaştıktan sonra memleketimize iltica ettiler. Komünist Çin Doğu Türkistan'a tamamen hakim oldu. Bugün Doğu Türkistanda 11 milyon Türk'ün bulunduğu bilinmekte ise de, burada cereyan eden hadiselerden ve soydaşlarımızın mukadderatlarından malûmat elde edilememektedir. (Bu hususta fazla malûmat için bk. Mehmet Emin Buğra, Doğu Türkistan, İstanbul 1957; Amaç Kara Hoca, Doğu Türkistan Çin müstemlekesi, İstanbul 1960). Bu özet malûmattan açıkça görüyoruz ki, Rusya çarlık devrinde olduğu gibi, bugün de kendi milletinden olmayanlara karşı Rus tarihinin icablarını şiddet yoluyla yerine getirmek siyasetini takip ederek bu milletlerin birer birer büyük bir asimilasyon yahut imha siyasetine tâbi tutmakta ve bu ülkeleri müstemlekete haline getirmektedir. Günümüzde dahi aynı gayeye bütün gücü ile çalışmaktadır.

Büyük Türkistan'ın Parçalanması, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın teşekkülü: Gerek çarlık Rusya'sında ve gerekse Sovyet hükümeti devrinde bir çok alimlerin ifade ettiği üzere, Rus siyaseti Divide et İmpera (böl ve hakim ol) esasına dayanmaktadır. Kırım Hanlığı bu siyasetin neticesi elden gitmiştir.

Sovyet Rusya bu planı "böl sonra idare et, hükümrân ol" prensibine evvelâ Kazan Hanlığı'nda tatbik başlamıştır. Kazan Hanlığı'nın parçalanmasından sonra, bugün İdil-Ural Türkler'i adı atında anılan, Volga nehrinin membalarından mansabına kadar devam eden kısmın doğu sahillerinden başlayarak Ural nehri, Ural dağları ve Kazakistan'ın batı Hazer denizinin kuzey kısımlarını ihtiva eden bölgede yaşayan Türkler'i parça parça dağıtık bir hale getirmiştir. Mamafih şurasını da hemen ilave edelimki Rusya'nın bütün bu asimile siyaset ve teşebbüslerine rağmen, İdil-Ural Türkler'i dillerini muhafaza etmekte ve aynı zamanda kendi din ve kültürlerini müdafaaya çalışmaktadırlar. Fakat en çok asimile olmak tehlikesi ile karşı karşıya bulunan bu İdil-Ural Türkleri'dir. Zira bu Türkler daha önce de işaret olunduğu üzere, Rus Sovyet federasyonuna dahil bulunmaktadırlar ve her tarafta Rus Komüntist partisinin nizam ve kanunları caridir.

Büyük Türkistanın Sovyetleştirilmesi:

Umumî olarak denilebilir ki, Türk dünyasının parçalanması (yani hem Osmanlı İmparatorluğunun ve hem de Asyadaki Türk aleminin dağılması) 1853-1856 Kırım

harplerinden sonra başlar. Rusya Paris anlaşması ile (1856) da Balkanlarda ümit ettiği toprakları ele geçirmeğe muvaffak olamayınca, bir süre Balkan siyasetinden vaz geçerek fütuhatını Asya'ya çevirdi. Burada bir çok Türk ülkelerini eline geçirdi. Rusya evvelâ Kazakistan'ın adeta boş bulunan bir çok yerlerini eline geçirecek yavaş yavaş Asya'nın doğusuna doğru ilerledi. 1858-1860 senelerinde Rusya ile Çin arasında çıkan hudud davaları ve yarı çete harpleri sonunda, Pekin'de yapılan anlaşma ile Amur nehri ile Ussuri nehri Rus hududu olarak kabul edildi. Bu suretle Rusya Amur nehri ağzında bulunan bugünkü Nikolavevski şehrine ve güneyde Viladivostok'a şehitine kadar uzandı. Rusya Orta Asyada da 1883 de bugünkü Türkmenistan'ı 1868 de Semerkant, 1885 de Merv, 1876 da Kırgızistan havalisini ellerine geçirdi. Bu suretle Hazar denizinin doğu sahillerinden, Moğolistan ve bütün Amur nehrinin kuzey bölgelerine, kuzey kutbu denizine kadar eline geçirdi. Ve Sibirya tamamıyla Rus toprakları arasına dahil edildi. Çarlık devrinde Orta Asya yani Türkistan bir takım vilayetlere ayrılmıştı. 1904-1905 japon-Rus harpleri Rusya'nın aleyhine neticelenmiş olması Orta Asya'da bir müddet Rusya'nın şiddet hareketlerine mani oldu. 1907 de İngiltere'nin Rusya ile Reval anlaşması Osmanlı devleti üzerine olduğu gibi Orta Asya'da Rus idaresine geçmiş bulunan Türk eyaletleri, ülkeleri üzerinde de müessir oldu. Çarlık Rusya'sı burada çoşitli Türk boylarına ayrılmış bulunan Türk kabilelerinin birleşerek bir devlet kurmasına müsaade etmemiştir. Orta Asya'da dört etnik gurub yaşamakta idi. 1) Türkler, 2) Moğollar, 3) İndo-Cermanlar, 4) Seminler yani Yahudiler. Bu etnik gurublar arasında İndo-Cermaniler, Moğollar Türk nüfusuna nazaran çok daha azdır. 1925 nüfus sayımına göre Moğollar'ın sayısı 30 bin idi. Bunlardan 10 bin kadarı Cungarya'dan buraya göç etmişlerdi. Ayrıca 20 bin kadar Kalmuk bulunuyordu. Kalmuklar aslen Cengiz Han sülâlesinin çıktığı kabiledir. Bunların tarihte maruz kaldığı çeşitli hadiseler, mecburi göçe tâbi tutulmaları, II. Katerina devrine kadar çıkar. İndo-Cermanlar, bunlar Alman, Hintli, İranlı Çingeneler, Çemşidler ve Taciklerden mürekkebtir. Bu grup arasında en kalabalık nüfusu (1939 sayımlarına göre) Tacikler teşkil eder. Tacikler, Soğud, Tohar ve Alan soylarının bakiyeleridir. Aslen aralarında daha diğer birçok Türk kabileleride mevcuttur. Bunlar yerli Türkistan ahalisi ile müslüman olduklarından dolayı o derece kaynaşmışlardır ki tamâmen Türk olmuşlardır. Dilleri de Tacik şivesinde Türkçedir. Bunları bugün Türk gurubundan ayırmak mümkün değildir. Esas İndo-Cerman olan grub 35 bin kişi kadardır. Bunlar muhaceretler, harpler, yahut muhari., ticaret ve daha başka meseleler yüzünden Türkistan'a gelib yerleşmişlerdir. Ve tamamen Türkistan gurubu içinde asimile olmuşlardır. Bay Mirza Hayıt'ın malûmatına göre bu gurub arasında Almanlar da mevcut idi. Yalnız sayıları çok azalmış 1926 da 9 bin 188'e kadar düşmüştür. Ayrıca Türkistan'da 25 ! kadar da Arab mevcuttur. Arablar buraya fatih olarak gelmişlerse de bugün tamamen Türkleşmişlerdir. Yahudiler bütün Türkistan'da 18 bin 698 kadardır. Bunlardan yalnız Semerkant havalisinde 10 bin yahudi yaşamaktadır. Bunlar için din bakımından, kendi kültür ve musevi-

liklerini muhafazaya büyük gayret sarfetmişlerdir. Fakat dil bakımından Tacik ve Türkistan Türkçesi konuşurlar, kendi İbranîce dillerini unutmışlardır.

Türkistan Türkleri:

Büyük Türkistan'da yaşayan Türkler başlıca dört guruba ayrılmıştır: 1) Özbekler, 2) Kazaklar, 3) Kırgızlar, 4) Türkmenler. Bunlar Türk milletinin asıl köklerini teşkil eden milletlerdir. Bu Türkler arasında, en çok nüfusa sahip olan Özbeklerdir.

1911 de 4 milyon 178 bin; 1922 de 3 milyon 757 bin; 1926 da 4 milyon 061 bin; 1939 da 4 milyon 884 bin; 1959 tahminlerine göre 11 milyona yükselmiştir. Bunların 8 milyonu Özbekistan'lı diğerleri Kazakistanlıdır. Bugün nüfus çoğunluğuna göre Özbekistan Sovyet Rusya'ya dahil bulunan cumhuriyetler arasında 4. gelmektedir. Başşehri Taşkent'tir. Nüfusu 2 milyon 732 bindir. Diğer büyük şehirleri Fergana 1 milyon 307 bin nüfuslu, Semerkant 1 milyon 397 bin nüfuslu şehirlerdir. Özbekistan'da diğer bir hususiyet de Karakalpaklardır burada Sovyet Rusya Federasyonuna dahil bir muhtar bölge olmasıdır. Buranın nüfusu 1968 tahminlerine göre 655 bindir. Başşehri Nukus'tur. Karakalpaklar aslen Kıpçak Türklerinden oldukları halde Ru. idaresi bunları Kıpçaklardan tecrit etmiş, ayrı bir muhtar bölge haline getirmiştir. 655 binlik nüfusu arasında buralara kast-ı mahsusla yerleştirilmiş bulunan 150 binden fazla Rus halkı da dahildir.

Kazakistan: Eski büyük Türkistan'a dahil olan diğer mühim bir ülkelerde bugün Kazakistan denilen ve bir cumhuriyet olarak teşkilâtlandırılan topraklardır. 1939 nüfus sayımına göre, Kazakistan'ın nüfusu 3 milyon 098 bin olarak gösterilmiştir. Kazakistan bugün 12 milyon 715 bin kilometre bir araziye ve 1968 nüfus sayımına göre 12 milyon 812 bin nüfusa sahiptir. Yani nüfusu 13 milyon 600 bindir. Kazakistan'daki bu nüfusun % 42 nisbetini Ruslar teşkil eder. Çünkü Ruslar, İndüstri aliosung plânını tatbik ekmeğe başladıkları tarihten itibaren buraya Rusyadan ve Ukranya'dan birçok Rus getirerek yerleştirmişlerdir. Kazakların nüfusu takriben 7 milyon civarındadır. Kazakistan'ın başşehri Alma-ata'dır. Nüfusu 673 bindir. Alma-ata'dan sonra en büyük şehri Karagenda'dır. Mahalli eyalet teşkilâtının başşehridir. Bugünkü nüfusu 550 bindir.

Üçüncü gurubu Kırgızlar teşkil etmektedir. Cumhuriyetin başşehri Frunse'dir. Kırgızlar kendi kabile sistemlerine göre başlıca iki guruba ayrılırlar. Bunlardan biri "On/sağ" diğeri "Sol" idi. Fakat bu şekilde iki guruba ayrılış siyasi bir maktattan ileri gelmiyordu. Bilakis askeri bir teşkilâtтан ileri geliyordu ki, mazisi 1. asra kadar çıkar. Bir nevi sağ cenah, sol cenah manasına idi. Muharebelerde Kırgız beyleri bu sağ ve sol kabilelerinde kendilerine ait olan yerlerini alırlardı. Ordu reislerine Manap deniliyordu. Manaplar bir nevi harp kahramanları idiler. Her kabilenin başında bir manap, kahran bulunuyordu. Sovyetler Kırgızları tazyike başladıkları vakit, Manapları, Kırgız halkını sömüren kimseler olarak tasvir edip

Manaplar aleyhinde bir propaganda kampanyası açmıştır. Fakat bir sosyolog olan Kuşner verdiği malumatta Manapları Rusların iddialarının aksine olarak, ordulara nizam veren, memlekette otoriteyi temin eden, halkın huzur ve sükununu sağlayan kimseler olarak tavsif eder.

Türkmenler, Türkmenistan:

Türklerin diğer mühim bir kolu da Türkmenlerdi. Türkmenler, birçok kabile, aşiretlerden mürekkebd. Yamutlar, Göklenler, Tekele, Saruk, Salur, Esrarı gibi Türk boylarıdır. Bugün Türkmenistan Cumhuriyeti'nin nüfusu 1968 sayımına göre 2 milyon 029 bindir. Bu nüfusun % 60 ı Türkmen, % 4 i Özbek, % 8 i Rus ve bir kısım küçük gurublar halinde Ukranyalı kazaklar teşkil eder. Başşehri Aşk-abadır. Bugün 239 bin nüfusa maliktir. 1924 te Türkistan taksim edilmeden evvel, bu ülkeler toplu halde Orta Asya Türk âlemini temsil ediyordı. Rus idaresi altında muhtelif eyaletlere ayrılmıştır. 1918 de Rus ihtilâli sırasında Türkler de yukarda arz olunduğu veçhile, bir birlik kurma, bir Türk devleti vücuda getirilmesi için Basmacı teşkilâtı kurulmuştu.

Bolşevikler daha Lenin zamanında (1917-1924) hürriyeti ilân ettikleri halde burada teşekkül etmezge başlayan, müstakil Türk hükümetlerini parçalamak için teşebbüse giriştiler. 1920 de Hıyve'de Hıyve Hanlığını, Türkmenistan devleti, Kazakistan, Kırgızistan devletleri kuruldu. 22 Ocak 1924 tarihinde Lenin vefat edince, Rusya'da iş başına gelen Stalin, Orta-Asya'daki bu karışıklıklara şiddet yolu ile bir nizam verilmesi için komünist partisinin aldığı bir kararla teşebbüse geçti. Bunun için bir komisyon kuruldu. Sovyet hükümeti bu hususta şu kararları aldı. 28 Nisan 1924 de Sovyet hükümeti tarafından alınan bu kararlar şu esaslara dayanıyordu.

- 1) Büyük Türkistan ahalişi muhtelif halklardan müteşekkildir (yani burada toplu bir ırk yoktur).
- 2) Orta Asya milletleri arasında kültür farkları vardır.
- 3) Muhtelif diller konuşulmaktadır.
- 4) Bu halkların iktisadi münasebetlerinde noksanlıklar vardır.
- 5) Bu halkların aralarındaki muhtelif münazaralara son verilmelidir.
- 6) Eski Türkistan devlet sistemi çökmüştür.
- 7) Her halk gurubu ayrı ayrı olarak bir devlet sisteminde, devlet teşkilâtında toplanılması mecburiyeti vardır.

Bu esaslara göre Bolşevikler kendileri tarafından ileri sürülmüş olan millî hükümetlerin kurulmasına karşı çıkmaya başladılar. Rus hükümeti burada bir millî birlik altında toplanmak gayretinde olan Türkistan ahalişini muhtelif cumhuriyetlere ayırdılar ve bu cumhuriyetlerin iktisadî, siyasi planlarını hazırladılar.

Ve her kurulacak cumhuriyetin başşehrini tayin ettiler. Bu maksada ulaşmak için Sovyet hükümeti en geniş bir propaganda siyasetine başvurdu ve bunun için de Türkistan ahalisine beyannameler dağıttılar. Bu propaganda şu esasları ihtiva ediyordu:

- 1) Sovyet hükümeti, Türkistan halklarını müstakil devletlere ayırmağı daha faydalı bulmuştur.
- 2) Türkmenler, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Tacıklar kendi dil kardeşleri ile beraber yaşamalıdır. Yani bu Türk boyları ayrı ayrı hükümetler kuracaklardır.
- 3) Kendi aralarında milli mücadele kavgalarına son verilmelidir. Her teşekkül edecek millet, nasyon kendi kültür ve kendi dili, kendi anane ve âdetini devam ettirmeli ve bir "milli devlet" olmalıdır.
- 4) Çarlık devrinde birleştirilmiş olan Türkistan, Çarlığın bir icadı idi ve Çarlık bu suretle Türkistan'ı sömürüyordu. Bu son bulmalıdır.
- 5) Karl Marks nazariyesine göre, birçok milletlerin bir arada yaşamaması, milli bir hürriyet sayılmalı. Bundan dolayı, Türkistan'da kendi eski tarihinde olduğu gibi, kendi adlarına göre birer millet olmalıdır.

Birçok hazırlıklar yapıldıktan sonra, Sovyet hükümeti Türkistan'da yüksek bir komisyon kurdu. Bu ihtilâl komitesi yani komisyonu Taşkend'de faaliyete başladı. 3 Kasım 1924 tarihinde büyük Türkistan 5 büyük devlete (cumhuriyete) ayrıldı. Bunlar yukarıda da arz ettiğimiz gibi Türkmenistan Tacikistan, Özbekistan ve Kazakistan cumhuriyetleridir.

Bu tarihten sonra, Türkistan ismi ortadan kaldırıldı ve bütün Asya'daki Türklerin ve Türk âleminin dünyaya geldiği gündənberi bir milletin kendi adını, kendi yurduna vererek kurmuş olduğu büyük devletlerin de mekânları vatanları ve hatıraları silinmek istendi. Buraya komünist Rusya, Rus Orta Asyası adını verdi. Fakat Türk tarihinden bir ismi komünistlerin kaldırması, Türkistan isminin ortadan kaldırılmasında henüz mühim bir tesir yapamadı. Türkistan yine büyük bir Türk ülkesi olarak Türklerin edebiyatını da hafızasında yaşamaktadır.

Türkistan parçalandıktan sonra Sovyet Rusya'nın hedefi başlangıçta şu esaslarda toplandı:

- 1) İslâm tesirleri altında bulunan ilmiye sınıfının halk nazarında itibar ve nüfuzunu kırmak.
- 2) Basmacı harekâtını tamamilen yok etmek, taraftarlarını ezmek
- 3) Brokrasi usulünü bertaraf etmek, bundan maksat yeni ve halka faydalı bir idare kurmak değildir, daha ziyade bir tekel idaresi kurmaktır.
- 4) Halk arasında dindar olanları yahut dine bağlı bulunanları Sovyetlerin komünits idaresinin kuvvetlenmesi maksadile bunları Sovyet hükümetine kazandırmak.

- 5) Halkın hayat seviyesini kısmen yükseltmeğe çalışmak, bundan maksat da o sırada Türkistan'da halk kaid ve ihtilâlleri dolayısıyla büyük bir açlık ve muza-yıkla karşılaşmıştı. Sovyet Rusya idarecileri, bunlara iyi bir hayat şartı getirecek olursa, halk Sovyet rejiminden memnun kalacaktı. Nitekim daha sonra, şu kaide yer aldı. Ya komünist partisine, yahut açlığa tahammül etmek gibi.. İki şarttan birini Türkistan'da halka kabul ettirdiler. Aç kalmamak için, birçok kimseler kolhozlara, komünist teşkilâtına girmek mecburiyetinde kaldılar.
- 6) Sovyet sisteminin tamamıyla, başarıya ulaşmasından sonra, burada sovyetlerin iktisadi, endüstri plânlarını tetkik etmeğe başlamak.

Bu program gereğince beş kısma ayrılan, beş cumhuriyet olan Büyük Türkistan Sovyet Rusya'nın kolonileri haline getirildi.

Bunlardan en mühimi Özbekistan'dır. 1924 den beri Özbekistan'da câri olan iktisadî, siyasi, içtimai, idari bütün kanun ve nizamlar Rus komünist parti merkezi tarafından Moskova'da hazırlanır.

Bütün Rusya'da olduğu gibi, idare merkezi ne olursa olsun, her 300 bin kişi için bir milletvekili seçilir. Burada milletvekili seçme hakkı 18 yaşında bulunan her Rus teb'asına verilmiş bir hakdır. Bunlar seçimlere iştirak ederler. Fakat intihap olunmak, yani milletvekili olabilmek için asgari 23 yaşında olmak lâzımdır. Seçimler Rusya'da serbest değildir. Ancak komünist partisinin mahalli idare teşkilâtına gönderdiği listelerde adları yazılmış bulunan kimseler millet vekili olabilirler. Bunlar cumhuriyet olan yerlerde kendi parlamentolarında hizmet görürler. Parlamento bizim anladığımız şekilde bir parlamento değildir. Komünist partisinin bir nevi o cumhuriyette bir şubesi makamındadır.

Kültürel bakımdan, Sovyet sosyalist hükümeti, bütün diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi, Özbekistan'da resmi dil olarak, Rusca ve Özbekçe'yi kabul etmiştir. Fakat idare merkezinin devlet merkezi ile olan resmi yazılı görüşmeleri yine Rusca yazılır. Mekteplerde ise Rusca ve Özbekçe okuma yazma birlikte okutulur. Son zamanlara kadar burada ve daha diğer yerlerde yapılan harf inkılâplarında muhtelif usuller tatbik edilmiştir. Başlangıçta Arabca harflerle devamla müsaade olunmuştu. Fakat sonradan bu usul de kaldırıldı. Şimdi hemen her yerde, mekteplerde Kril harfleri öğretilir. Yani bir Özbek çocuğu Arabca değil, kendi dilini Kril yani rusca harflerle yazmağa mecburdur. Eski arabca islâmi terimler kaldırılmıştır. Bunların yerine Rusca terimlerin kullanılması kabul edilmiştir. Eski devirlerde, bütün islâm ahali Arabca harflerle yazı yazdıklarından bir nevi mahalli şiveler arasında bir birlik ve terimlerde büyük bir anlaşmazlık olmadığından bir Buharalı, bir Kazakistan'lı yahut bir Kazanlı'nın yazdığı ilmi kitablara anlar ve okurdu. Bu hal bir kültür birliğinin esasını teşkil ediyordu. Şimdi bu durum tamamen kaldırılmıştır. Bir Kırgız'ın kendi şivesi ile ve Kril harfi ile yazmış olduğu bir şeyi, değil kitab bir mektubu dahi anlaması zorlaşmıştır.

Mekteplerde din dersleri yoktur. Bunlar ancak hususi olarak Özbekistan aileleri, yahut mahallin eski hocaları, mollaları vasıtasıyla Kuran-ı Kerim okumak için imkân nisbetinde yeni nesillere öğretilmesine, gizlice devam edilmektedir. Fakat Özbekistan'da birçok kimse Rusca konuşmasını bildiği halde, kendi ana dilinde konuşmayı tercih etmektedir. Ruslar bunların nazarında en büyük düşman telakki edilmektedir. Camilerin bir çoğu tahrip edilmiş, yahut cami muhafaza ediliyor diye müze haline getirilmiştir. Taşkent, Buhara, Semerkand gibi mühim şehirlerde Rus nüfusu gittikçe çoğalmaktadır. Yani idari merkezler Rusların eline geçmektedir. Hatta Ruslar bundan birkaç sene evvel Taşkent'de vuku bulan bir zelzeleden faydalanarak eski Taşkent'i âbideleri ile ortadan kaldırmışlardır. Taşkent eski ve yeni olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Halk bu zelzeleyi Rusların sun'i olarak yaptıklarını burayı ziyaret eden bazı seyyahlara ifade etmişlerdir. 1961 de burayı ziyaret eden Doç. Hanna Hamsen, Taşkent'de birçok kadınların elân çarşaf giydiklerini görmüş, fakat 1967 de burayı tekrar ziyaret ettiği vakit bunların pek azaldığını tesbit etmiştir. Köylerde umumiyetle halk kendi eski kıyafetini muhafaza etmektedir. Rusların pek çok çabalarına rağmen, Türk ve İslâm ananelerini tamamen ortadan kaldırmaya muvaffak olamamıştır. Halk vefat edenleri, yine kendi eski âdet ve islâmi kaidelere uygun olarak defneder. Özbekler kendi kültürlerine ve milli duygularına bağlı oldukları halde aynı seyyahın edindiği kanaata göre, yaşlılar, ihtiyarlar, çocuklarının, genç kuşakların Rus olmak ihtimali endişesi içindedirler. Milli hisler kaybolmuş değildir. Fakat geniş bir teşkilâtın mahrumdur.

İktisadi hayat: Özbekistan çok zengin bir ülkedir. Bilhassa pamuk ziraatı burada mühim bir yer işgal eder. Bazı mahallerde senede iki defa mahsul almak mümkündür. Pamuk ziraatı kolhoz tekilâtının elinde olduğu için mahalli halk bundan faydalanarak bir ticaret yapamaz bütün servet Moskova'ya taşınmaktadır. Fakat Ruslar, kolhoz teşkilâtına dahil olan ve komünist partisine sempatisi olanlara ziraat sahasında iş, güç sağlamakta ve bunları himaye etmektedir. Burada büyük sanayi de Rusların elindedir. Aynı seyyahın verdiği bilgiye göre, Özbekler bu sanayi merkezlerinde işçi olarak çalışırlar. Küçük marangozluk, çelbiklik, demircilik ve küçük bazı imalathaneler Özbeklerin elindedir. Bütün buraları âdeta Anadolu'nun kasabalarını ve hayatını andırmaktadır. Ruslar, bilhassa burada büyük aileleri, yani eski Özbek beylerini, aşiret reislerini, zadeğânları tamamen ortadan kaldırmak için büyük bir mücadele açmışlardır. Özbekistan'da üniversite her nevi yüksek tahsil ocakları vardır. Fakat buralardan mezun olanlar komünist partisinin emir ve talimatı olmadan bir iş gücü sahibi olamazlar. Kazanmak yaşamak için Rus emperyalist ve komünist prensiblerini kabul etmek, benimsemek lâzımdır.

Rusya'nın diğer Türk illeri cumhuriyetlerinde de durum daha başka değildir. Bizzat Azerbaycan gibi çok ehemmiyetli ve Türklerin ileri bir seviyede bulunduğu bir cumhuriyette bile, iki defa harf inkilâbı yapılmıştır. Birinci defa olarak ya-

pılan harf inkilâbında burada lâtin alfabesi kabul edilmişti. Fakat İkinci Dünya harbinden sonra, burada da Kril harfleri resmi alfabe olarak kabul edildi, bunun iki sebebi vardır:

- 1) Azeriler, Türkiye Türkçesine yakın bir dil konuştuklarından ve Türkiye Türkçesini iyi anladıklarından, Türkiye’de yapılan ve buralara gizli kaynaklardan sızan eserleri okumağa engel olmak.
- 2) Kendi dillerini Kril harfleri ile yazarak, zaman ile türkçeyi tamamen terk edip Rusçanın burada yerleşmesini sağlamaktır.

Ordu hizmetlerine Türklerin ne suretle veya ne dereceye kadar kabul edildiklerine dair bir bilgi elde edilemedi. Rusya’da bugün 160 kadar askeri mektep vardır. Senede 52 bin subay bu mekteplerden mezun olur. Buralarda Türklerin kabul edilip edilmediğini kesin olarak ifade edemem.

Rusya bütün gücü ile Türk illerini birer, birer koloni haline getirmiş, bir engerek yılanı gibi, yavaş yavaş avladığı bu masum ve mazlum milletleri yutmağa ve hazm etmeğe başlamıştır. Bugün en güçlü bir devlet olmasına rağmen, 50 milyondan fazla bir Türk kitlesinin Rusya’da mevcudiyetini muhafaza etmeğe muktedir olması buralarda, günün birinde bazı hadiselerin çıkmasını önleyemeyecektir.

Maalesef, Türk ilim dünyası, bilhassa dış ülkelerde yaşayan Türklerle pek az alâkadar olmaktadır. Büyük Atatürk, ilk olarak dünyada 100 milyon Türk’ün yaşadığını yazdırmış olduğu tarih kitaplarına kayd ettirmiştir. Onun zamanında yazılan yazılar arasında Yusuf Akçura Bey "Türk Yıllığı" mecmuasında Türk âleminden bahs ederken şöyle bir mısra kullanmıştır: Ben öleyim, yaşasın Obamız Çocuklarımız desinler ki vardı babamız.

Türk âlemi Atatürk’ü bütün Türklüğün babası sayar. O büyük Ata’nın yolunda Türklüğü inceleyecek olursak, gelecek nesiller de bir Atamız’ın varlığına inanacaklardır. Ve "Türk Dünyası" problemi, Türklerin insan haklarına dayalı bir devletler arası hukuk meselesi olarak kabul edilmesi lâzımdır. Milletleri esir olarak kullanmak devri artık tarihe mal olmuştur.